

Utskrift 8

Nya sätt att se på
och tolka landskap.
Dejarp på Bjäre-
halvön vid olika
tidpunkter med
HLC – Historic
Landscape
Characterization –
och genom
kameran.
Se artikel sid 6!

KULTURMILJÖ HALLAND

UTSKRIFT ges ut av Stiftelsen Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland.

Detta är nr 8 i en löpande serie.

Postadress Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad

Telefon 035-19 26 00 Fax 035-19 26 26 e-post kansli@kulturmiljohalland.se

Redaktör Erik Rosengren

Engelsk språkgranskning Alan Crozier

Grafisk formgivning och omslag Hans Helander

Tryck Fälth & Hässler, Värnamo, oktober 2006

© 2006 Kulturmiljö Halland och respektive författare.

Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

ISSN 1102-7290

4	Redaktionellt
<i>Erik Rosengren</i>
6	Landscape as Heritage; The Bjäre peninsula
<i>Jenny Nord</i>
28	Mannen som hade fel men gjorde rätt
<i>Tore Artelius</i>
48	Neolitikum i Halland – en forskningsöversikt
<i>Magnus Svensson</i>
96	Neolitiskt gravskick med exempel från Halland
<i>Magnus Svensson</i>
130	Lugnarhögen – en grav med dubbel historia
<i>Per Wranning</i>
172	Vem ligger begravd i stensättningen vid Nyarpssjön?
<i>Christina Toreld</i>
182	Järnåldersdösar i Finnveden
<i>Lennart Carlie</i>

Abstract

The Neolithic in Halland – a survey of research

The Neolithic in southern and central Halland has seen very little research. A few special phenomena or individual excavations have been cited as evidence in dissertations and short articles, but there are no syntheses. At first glance the lack of in-depth studies might seem to be due to the paucity of material. In actual fact, quite a number of sites have been excavated in the last twenty years. In many cases, Neolithic remains have been found by chance at places where the main intention was to investigate archaeological remains from other periods. Yet the main reason why Neolithic material from Halland is unknown, in my view, is the lack of general surveys, which makes it difficult to know what questions can or should be asked about the different excavations.

In the article I present some Neolithic sites and phenomena in this area. The state of our knowledge and the merits and limits of the material are discussed. The aim is to sort out topics for future research. Subjects discussed in greater detail include methodological approaches to dating of crust on pottery, the chronology of flint tools, Neolithic economy and geographical distribution. Questions of a more theoretical nature are also discussed.

Neolitikum i Halland – en forskningsöversikt

FÖLJANDE FORSKNINGSÖVERSIKT TAR sitt avstamp i publikationen av Tröingeberg C, en lokal som undersöktes utanför Falkenberg inom det arkeologiska Väst kustbaneprojektet i Halland (Carlie m.fl. 1998). Ur ett kulturpåverkat lager grävdes där fram ett omfattande neolitiskt fyndmaterial. De tekniska uppgifterna från undersökningen är sedan tidigare avrapporterade i två publikationer (Anberg, Streiffert & Wranning 2002:85ff; Carlie 2004). I den senare rapporten diskuteras platsens lämningar mer utförligt och delar av materialet sätts in i ett vidare sammanhang.

Vid undersökningar i Halland har tidigare vid flera tillfällen liknande neolitiska flint- och keramikmaterial tillvaratagits. Materialen är svårrelaterade då de halländska neolitiska lämningarna är ett mindre uppmärksammat forskningsfält. Det saknas utförliga synteser av de material som har tillkommit under senare år, även om ett par översiktliga redovisningar har gjorts. Till del förklaras detta av att de större undersökningsprojekt där medel har funnits till mer djupgående analyser inte i någon högre grad har berört neolitiska lokaler. De förekomster som har undersökts har i flera fall framkommit inom lokaler som primärt undersökts med syften och frågeställningar vilka riktats mot andra perioders lämningar. En annan orsak är att de neolitiska lämningar som faktiskt har framkommit har prioriterats ned till förmån för yngre perioders material.

Utanför de stora infrastrukturprojekten har ett fåtal lokaler undersökts och så-

väl avrapporterats som berörts i artikelform. Från andra undersökningar saknas rapport och endast valda delar av materialet har berörts i artiklar. Det störst problemet är dock att de flesta undersökningar har redovisats i strikt teknisk bemärkelse med anläggnings- och fyndlistor men analyser och publicerade bearbetningar saknas med ett par undantag. I flera avseenden råder därför till synes en, jämfört med närliggande regioner, anmärkningsvärd brist på nyare arkeologiskt framtaget neolitiskt material. En sådan bild är missvisande. I själva verket väntar ett tämligen omfattande neolitiskt material på genomgång och på att de olika undersökningarnas resultat ska relateras till varandra. Det är bristen på bearbetning och publicering som gör att materialet verkar tunt vid en första anblick, det är helt enkelt svårt att sätta sig in i de förekomster som faktiskt finns. Förutom korta omnämnanden i de tekniska rapporterna har ingen ingående jämförelse av de halländska lokalerna och materialen gjorts sedan Holger Arbmans framställning i *Hallands Historia* från 1954.

I det nedanstående görs inledningsvis en översiktlig sammanställning av de senaste tjugo årens publikationer. Redovisningen är långt ifrån fullständig, jag hänvisar endast till ett antal av de lokaler som har relevans för de frågeställningar som berörs. En avgränsning som ska nämnas är att studien främst rör södra Halland och i viss mån mellersta vilket här innebär att en löst definierad norra gräns har dragits vid området runt Viskan. Det går naturligtvis inte att på några sidor ta upp alla de infallsvinklar som är möjliga utifrån det halländska materialet. Jag har därför valt att mer ingående belysa några centrala teman, frågeställningar och möjliga forskningsinsatser. Några frågor är kronologiska och periodspecifika medan andra är tematiska och avser hela neolitikum. Det är min förhoppning att jag skall lyckas guida läsaren genom dessa växlingar eftersom det inte är möjligt att hålla sig till en strikt tidsföljd.

Tidigare publikationer

Bland äldre arbeten kan utöver Holger Arbmans (1954) nämnas Mats Jonsäters sammanställning av Riksantikvarieämbetets Uppdragsverksamhets undersökningar (1984a, 1984b). Till dessa kan fogas Tony Björks genomgång av fornminnesregistrets uppgifter för häraderna Hög och Tönnersjö i södra Halland beträffande neolitiska fornlämningar och fyndplatser (Björk 1987). Björks redovisning är utförlig men det saknas ingående tolkning av spridningskartorna. När sammanställningen gjordes saknades i stort sett arkeologiska undersökningsresultat att relatera spridningsbilderna till. Det finns också en rad besvärande oklarheter kring de enskilda föremålens relationer och dateringar. Vilka artefakter som förs till de olika perioderna eller anses höra

till de så kallade kulturgrupperna kan i ljuset av senare undersökningar diskuteras.

Per Persson tar upp ett antal halländska neolitiska lokaler i den löpande publikationen av ett projekt som under olika benämningar knyts an till i ett flertal verk (Persson 1991, 1998a, 1998b, 1999, 2000, 2003, 2005). Projektets övergripande syfte är att närma sig en tolkning av samhällsförhållanden och orsakssammanhang under övergången mellan mesolitikum och neolitikum genom att ¹⁴C-datera neolitiska företeelser och upprätta en absolut kronologi. Relationen mellan de tre traditionellt anförda neolitiska "kulturerna", trattbägarkultur, gropkeramisk kultur och strids- eller båt-yxekultur har också varit i fokus för Perssons arbete liksom relationen mellan spår av odling och megalitgravsbyggande. Ett annat delmoment har kretsat kring att datera det inledande skedet av gropkeramisk kultur i Västsverige och dess eventuella samtidighet och geografiska närhet till boplatser och gravar från trattbägarkultur. En fråga som har ställts är om det efter ett inledande expansivt skede av jordbruk sker en "de-neolitisering" som skulle kunna förklara att trattbägarkulturen ersätts av de gropkeramiska jakt- och fångststationerna. Ett centralt material i den senare diskussionen härrör från lokalen Ols i Värö socken (Persson 2000, 2005) men annars är studier av specifikt halländska företeelser och förhållanden sparsamt förekommande.

Neolitiskt material från norra och mellersta Halland har presenterats och tolkats mer utförligt i några arbeten av Bengt Nordqvist. Ett antal enskilda lokaler berörs i en platsanknuten rapport från Västgasprojektet för att sedan i en större sammanställning av UV-Västs uppdragsarkeologiska undersökningar sättas i relation till förhållanden i angränsande regioner (Nordqvist 1996, 1997a-b). I den senare publikationen finns en redovisning av en mängd halländska lokaler men syntesen präglas främst av svepande skissartade modeller. Hänvisningar till all-nordiska eller all-europeiska förlopp dominerar och endast i liten mån ligger de specifika resultaten från de halländska lokalerna till grund för tolkningen.

Lennart Carlie har behandlat neolitiska problemställningar i de tekniska rapporterna från bland annat Snapparp och Påarp vid Laholmsbukten och nu senast Tröingeberg C utanför Falkenberg (Carlie 1988a, 1988b, 1994, 2004). Carlie har även publicerat valda aspekter på de främst gropkeramiska materialen från Snapparp och Påarp i artikelform (1988b, 1991, 1995). En genomgång av dateringsproblematiken och forskningssituationen beträffande gropkeramiska material görs även av Robert Hernek i en teknisk rapport från tre neolitiska lokaler i Lindbergs socken, norr om Varberg. Delar av rapporttexten finns även publicerad som en artikel (Hernek 1995:31ff, 1996:21ff).

Bengt Westergaard har berört neolitiska resultat och frågeställningar i rapporterna från Hov i Ysby, Hästhagen i Snöstorp samt i ett antal artiklar. Framför allt har, utöver enskilda lokalers särdrag, svårigheterna att finna de neolitiska anläggningarna samt problemen vid tolkningen av matjordsavbanade ytor diskuterats (1989, 1993, 1995a, 1995b, 1995c, 1998). Översandning och de metodiska problem som är förknippade med att undersöka neolitiska boplatser har också diskuterats av till exempel Carlie (1991), Lars Lundqvist (1992, Lundqvist & Persson 1998), Bo Strömberg (1992), Staffan Anberg (1995) och Nordqvist (1998:83ff).

Anberg har vidare i ett par rapporter gjort sammanställningar av tidigare undersökta neolitiska lokaler. Även delresultat från en specialinventering av stenålderslokaler, såväl mesolitiska som neolitiska, i området runt Eldsberga och Tönnersjö har redovisats i en teknisk rapport från en undersökning i Genevad i Eldsberga sn (Anberg 1996). I rapporten från Köpinge 12:1 (Laholms lfs RAÄ 141) föreslår han tillsammans med Nils Wattman en modell för undersökningsområdets neolitiska lokaler. Närliggande platser av skilda slag fogas in i en övergripande modell av samhällsorganisation med tillfälliga visten, mer permanenta nyttjade boplatser samt ett mindre antal centralplatser. Detta är en av få analyser av hur flera specifika halländska lokaler inom ett begränsat område har varit sammanlänkade i ett större system. De antas ha besökts vid olika tillfällen av samma människor (Anberg & Wattman 1994).

Carl-Göran Sjögrens avhandling kring västsvenska megalitgravar innehåller vissa översiktliga fakta vilka dock till stor del baseras på äldre uppgifter och fornminneinventeringen. Några resultat från nya undersökningar i Halland, jämförbara med dem från Bohuslän och Västergötland, har inte tillkommit. Det är tidigare befintliga material som sätts i relation till vad som framkommit i de andra landskapen inom undersökningsområdet (Sjögren 2003).

I rapporterna från undersökningar i samband med de stora infrastrukturprojekten som Västgas, E6 genom Halland och ombyggnaden av järnvägen till dubbelspår presenteras ett spritt, ojämnt avrapporterat men sammantaget digert material. Förutom de publikationer som nämnts ovan finns i ytterligare ett antal rapporter av neolitiska lokaler att tillgå, t.ex. Lundqvist (red.) 1998; Strömberg 2000; Ryberg & Wranning (red.) 2001. Den tekniska rapporteringen är utförlig, vad som saknas är ingående tolkningar och synteser där de enskilda platserna och de specifikt halländska resultaten sätts i relation till varandra.

Det arkeologiska material som finns publicerat och till hands är således ett mindre antal mer utförligt publicerade enskilda lokaler och ett par övergripande synte-

ser där generella tendenser framför allt i norra Halland och angränsande områden norr därom utgör underlag. I fokus i de flesta arbeten är de kronologiska fråsmålen tillsammans med huruvida de halländska materialen ska ses som påverkade söderifrån, västerifrån eller ifrån norr. Andra problem som dryftats är metodiska, de ovan nämnda svårigheterna att finna och undersöka neolitiska lämningar påtalas återkommande.

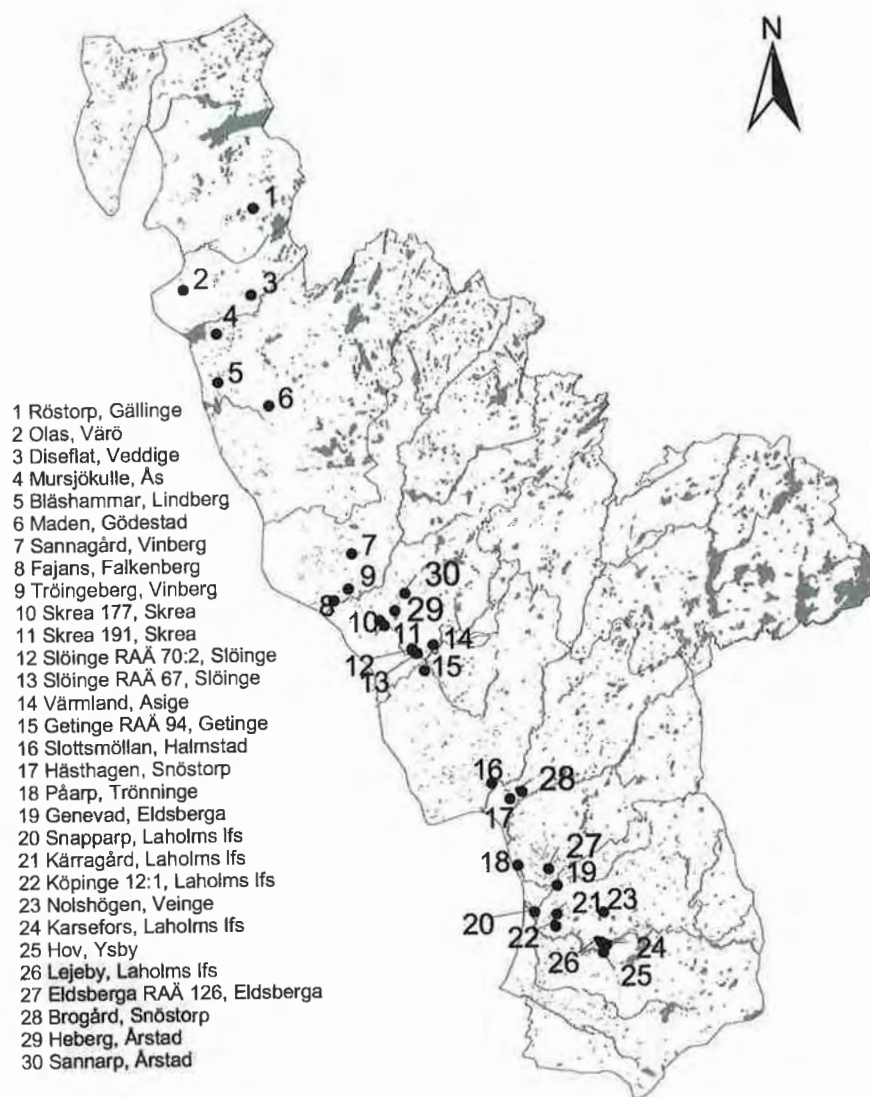
Ett stort problem som jag tyvärr finner oöverstigligt är de stora skillnaderna i redovisning. Standarden på rapporterna är minst sagt ojämn. Det borde i flera avseenden gå att jämföra de olika lokalerna och materialen med ledning av uppgifterna i rapporterna. Så är tyvärr inte fallet. Jag har upprepat försökt att sammanställa uppgifter i tabellform men lika ofta fått ge upp då underlag saknas. Det ska inte vara nödvändigt att göra förnyade materialbearbetningar när enkla uppgifter kring till exempel skillnader i fyndens vikt och fördelning mellan olika lämningsskategorier efterfrågas. Det som i en rapport redovisas i detalj, nämns i en annan endast i en bisats eller inte alls. Till del förklaras detta av skillnader i preferenser och intresse, avrapporteringen ska naturligtvis också styras av syfte och graden av bearbetning. En annan mer oroande förklaring är helt enkelt att kunskapen om vilka ämnen och frågeställningar som är aktuella och vad som redovisas i övriga rapporter i flera fall framstår som otillräcklig. Flera framställningar är, av de hänvisningar som används att döma, helt enkelt inte uppdaterade eller relaterade till den samtida forskningen.

Jämförelse av olika tidigneolitiska och tidigt mellanneolitiska lokaler

Ett gemensamt drag för flera undersökningar av så kallade boplatser från tidigneolitikum och det inledande skedet av mellanneolitikum är att de har frambringat stora keramik- och flintmaterial från kulturpåverkade lager medan säkert daterade neolitiska anläggningar eller egentliga boplatsskatter är få. I de fall anläggningar förekommer och har kunnat dateras har de påtagligt ofta haft en om inte helt disparat så dock avvikande datering jämfört med keramikmaterialet.

Förekomster liknande den vid Tröingeberg C har i södra och mellersta Halland tidigare undersökts till exempel vid Lagan i Karsefors (Arbman 1954; Göteborgs Universitet 1992) och norr därom vid Laholmsbukten inom lokalerna Snapparp och Påarp (Carlie 1988a, 1994). Även undersökningen av Fajans-boplatzen, vid Ätrans nedre lopp endast ett par kilometer från Tröingeberg C, frambringade ett liknande material bestående av rikligt med tvärpilar, såväl som ett tidig- och mellanneolitiskt

keramikmaterial (eg. Alin; se Munkenberg 2002:9f). Gemensamt för dessa och flera andra undersökningar är att fyndmaterialet främst tillvaratagits från lagerbildningar och endast undantagsvis har gått att relatera till anläggningar och boplotsstrukturer inom de undersökta ytorna. Kärragård (Wattman 1996) avviker genom att det där, liksom i Hov i Ysby och på Slottsmöllan och Hästhagen i Halmstads utkanter, även undersöktes neolitiska anläggningar (Westergaard 1989, 1993, 1995a, 1998a).

Figur 1. Halland med större vattendrag och kommungränser utritade. De arkeologiskt undersökta halländska lokalerna som nämns i texten har markerats, i listan anges även sockentillhörighet. Skala 1:1 000 000.

Fig. 1. Halland, with major rivers and municipal boundaries marked. The excavated sites mentioned in the text are marked; the list also states the parish. Scale 1:1,000,000.

Det kan synas märkligt att det vid flera av undersökningarna inte har identifierats några anläggningar med tanke på mängden fynd. Förhållandet är inte enkelt förklarat men även på flera av de platser där anläggningar har förekommit har de största mängderna neolitiska fynd funnits i lagerbildningar eller sekundärt i yngre anläggningar. Något enhetligt mönster framträder dock inte. Två platser kan belysa situationen. Slottsmöllan och Kärragård skiljer sig i flera avseenden men har det gemensamt att där utöver kulturlager även undersöktes flera förmodat neolitiska anläggningar.

På Kärragård undersöktes mer än 1200 anläggningar medan 20 m² av kulturlagret grävdes. Från kulturlagret samlades mer än tio kilo trattbägarceramik in. Av de 14,5 kilo keramik från anläggningarna utgjorde däremot den neolitiska en försvinnande liten andel, enligt Wattmans bedömning ungefär en procent (Wattman 1996:36ff). På Slottsmöllan grävdes och sållades drygt tretusen kvadratmeter av kulturlagret eller den fossila markhorisonten medan 2700 anläggningar undersöktes. Av de sammanlagt sextio kilo keramik som tillvaratogs bedöms cirka femtio som tidig- eller mellanneolitisk trattbägarceramik. Hälften framkom i lagret och hälften i anläggningarna. En kombinationsanalys av dateringarna från keramikskärvorna och hasselnötskalen (se nedan tabell 1) visar att sannolikheten är stor för att de fyra äldsta neolitiska dateringarna ska vara ungefär samtida och visa på en bosättning eller annan aktivitet inom intervallet 3700-3500 f.Kr. Trots en uttalad strategi att ¹⁴C-datera förmodat neolitiska anläggningar visade resultaten från trettioåret träkolprov att nästan samtliga av de daterade kontexterna var betydligt yngre än neolitikum. Även de gropar som innehöll neolitiska fynd måste i de flesta fall tolkas som spår från aktiviteter på platsen under brons- och järnålder (Westergaard & Svensson opubl., Westergaard 1998a:31f).

I Kärragård (Wattman 1996) grupperade sig matskorpedateringarna på skärvarna från kulturlagret inom ett yngre intervall. Merparten av de daterade kärnen har nyttjats under perioden mellan 3500 och 3350 f.Kr.. Träkol från en grop som täcktes av lagret daterades till ett något senare skede, 3400-2900 (kal. 2 sigma). En kombinationsanalys av dateringen från gropen och den yngsta från matskorpa indikerar en yngre aktivitetsfas mellan cirka 3380 och 3100, vilket innebär att keramikmaterialet måste betraktas som ackumulerat under en längre tid. Vi kan med den tillgängliga upplösningen i de typologiska dateringarna av keramiken för närvarande inte ange om platserna har nyttjats intensivt under kort tid, om det skett återkommande eller om materialet successivt har avsatts vid kontinuerliga aktiviteter under några hundra år.

Det är angeläget att det vid de framtida undersökningarna prioriteras egentliga boplatslämningar och anläggningsstrukturer. Perssons konklusion av de undersökningar som genomförts är ingen munter läsning: ”... på boplatsytan är lagren tunna, fynden består nästan uteslutande av stenföremål och där kan påträffas föremål från vitt skilda perioder. Utkastlagren är avsatta i vatten eller våtmarker, där finns förutom stenföremålen även bevarat organiskt material, det rör sig om redskap och avfall av ben, horn och ibland även trä. Utkastlagren är tjocka och olikfärgade föremål påträffas här i stratigrafiskt åtskilda lager. Det är framför allt från utkastlagren som den stora mängden praktfulla stenåldersfynd i Sydskandinavien härstammar. Det är mer sällan som de sydskanaviska stenåldersarkeologerna undersöker själva boplatsytan.” (Persson 2000:22f). Persson ger sig sedan i kast med ytterligare ett utkastlager som dessutom enligt hans bedömning kan vara omrört till följd av en transgression.

I flera fall har de undersökta förekomsterna således huvudsakligen varit omdeponerade och lagren kraftigt omrörda och påverkade av senare aktiviteter. Något som är anmärkningsvärt är de stora keramikmängderna med tanke på bristen på anläggningar. Svårigheterna att finna de neolitiska anläggningarna har som sagt upprepat påtalats men denna omständighet kan inte förklara den totala bristen på identifierbara strukturer. Snarare är det så att de keramikförande lagren måste betraktas som en självständig lämningstyp som inte nödvändigtvis ska likställas med egentliga ”boplatslämningar”. Behovet av att problematisera ”boplatstyp”-begreppet har påtalats återkommande (Anberg 2000:18). Det är en angelägen framtida uppgift att ta sig an dessa, ofta sparsamt avrapporterade, material. Endast fördjupade analyser kan flytta fram positionerna och möjliggöra en diskussion om hur lokalerna förhåller sig till varandra rumsligt och tidsmässigt. Först då kan deras mer bestämda betydelse för människorna i ett neolitiskt kulturlandskap rekonstrueras.

Matskorpedateringar

Förhistoriska kulturlager liknande det på Tröingeberg C är alltså svårhanterliga. Vid flera undersökningar har de behandlats som en enhetlig kontext när de i själva verket kan visas vara ansamlade under mycket lång tid och innehålla fynd från vitt skilda perioder. På grund av den obefintliga stratigrafin och därmed dåliga kronologiska separationen har flera hundra, eller till och med tusen, år ofta kommit att behandlas som ett tillfälle, vilket naturligt nog skapar en konstig bild. Ett stort problem är att de danska och skånska typologier som skulle kunna användas i dater-

ande syfte innehåller en rad brister vilket gör att de i sig är tveksamma. När det dessutom kan ifrågasättas i vilken mån de är relevanta för halländskt vidkommande börjar problemen hopa sig. När såväl vad som traditionellt betraktas som tidig-, mellan- eller senneolitisk keramik förekommer inom de undersökta ytorna återfinns de tillsammans i kulturlager men också påfallande ofta blandat i anläggningar eller fyndkoncentrationer.

Forskningshistoriskt bottenar problemet i att den tidigare forskningen strävade efter att definiera ett slags ”typförekomster” av normerande redskapsinventarier, så kallade arkeologiska kulturer. Definitionsmässigt kom vissa intensivt beforskade regioner att lyftas fram som centralområden. Halland har därför kommit att framstå som beläget perifert i förhållande till de områden där de för kulturerna konstituerande dragen har setts som mer homogena. De materiella uttrycken under stenålder i Halland betraktas allmänt som blandformer (Sjögren 2003:90ff). I mycket liten mån har materialen definierats i kraft av sig själva och analyserats i relation till andra halländska förekomster. När de olika, som mellan- och senneolitiska benämnda, dekorelementen egentligen börjar respektive slutar att användas i Halland måste för närvarande betraktas som oklart. Ett alternativ som borde undersökas mer ingående är att mönstret inte är en anomali utan visar på en halländsk särutveckling.

En framkomlig väg, dels för att bestämma under vilken tid den enskilda lokalen användes och dels i syfte att upprätta en regional typologi och keramikchronologi, är att radiometriskt datera matskorpa från individuella skärvor. Ovan har några exempel från Slottsmöllan, Kärragård och Tröingeberg nämnts. Metoden är attraktiv då kärlets användning och till detta kopplade medvetna mänskliga handlingar kan sägas vara det som tidfästs. Det finns ett antal källkritiska problem förknippade med förfarandet och tolkningen av resultaten. Ett problem som främst Per Persson diskuterat är de felaktiga värden som analysen kan ge beroende på den så kallade reservoireffekten, det vill säga halten av ^{13}C i proverna. Resultat från Danmark tycks visa att matskorpedateringar, även med så kallat terrestiska ^{13}C -värden, generellt ger några hundra år för tidiga dateringar (Fischer 2002:343ff). Problemet ska inte underskattas men metoden torde trots allt för närvarande vara den mest precisa som finns att tillgå eftersom resultatet går att koppla till en enskild händelse (Persson 1999:31ff, 80f, 96f).

Eftersom man i liten mån har kunnat luta sig mot de vedertagna danska och skånska typologierna har metoden använts flitigt i Halland och har närmast blivit ett landskapets varumärke. Några förutseende föregångare insåg i början av 1990-talet metodens möjligheter (Nordqvist 1996; Westergaard 1995c). Tyvärr belastas

de tidiga analyserna av för stora standardavvikelser för att dateringarna ska vara riktigt användbara men de ger en betydligt bättre fingervisning om när kärnen brukades än de sedvanliga typologiskt baserade indelningarna.

Dateringen av matskorpa i ett trattbägarkärl från kulturlagret på Tröingeberg C visar att innehållet i kärlet bränts fast under första halvan av det fjärde årtusendet f.Kr., mest troligt någon gång under tiden 3810-3620. Resultatet överensstämmer i detta fall med den datering som kunde förväntas med ledning av dekoren på skärvan. Från gropen där skärvan tillvaratogs finns två ytterligare dateringar. Från det övre skiktet i anläggningen härrör ett bränt hasselnötsskal som har daterats till 3640-3370, medan träkol från alm, tillvarataget en bit ned i gropen, ¹⁴C-daterades till 3990-3660 f.Kr. (kal. 1 sigma; Carlie 2004:14f, 18f, 28f och Tabell 4).

I det tillvaratagna keramikmaterialet saknas bukstreck och linjedekor vilket i kombination med det stora antalet tvärpilar, 223 st, och ytterligare två radiometrisk dateringar tyder på att fynden härrör från en period motsvarande TN I och det inledande skedet av TN II. Inga mellaneneolitiska dekorelement har kunnat iakttagas. Frånvaron av bukstreck skulle kunna tas som intäkt för att de tre yngsta tidigeneolitiska ¹⁴C-värdena mest sannolikt härrör från början av respektive dateringskalibrerade intervall. De skulle i så fall vara äldre än mitten av det fjärde årtusendet.

Svårigheterna vid bestämning av keramiken är förvisso betydande. Dekorelementen uppträder under lång tid och kan oftast endast dateras till att ha förekommit under åtminstone fem- till sexhundra år (Larsson 1984; Rostoványi & Hydén 2002:139; Stilborg 2002:59f). Beträffande bukstreck är det osäkert när de börjar uppträda och huruvida det sker ungefär samtidigt inom ett större område eller om en ordningsföljd mellan olika regioner kan skönjas. På Själland i Danmark förekommer bukstreck på övergången mellan buk och hals på Typ I-kärl som är en av de äldsta formerna inom trattbägarkultur. Enligt Eva Koch uppträder sådana kärl mest frekvent under perioden 3800-3500 f.Kr. (Koch 1998:86ff, 279f). Det finns således anledning att söka andra förklaringar än kronologiska till bristen på bukstrecksornerade skärvor från Tröingeberg C och deras sparsamma uppträdande på Slottsmöllan. Bukstreck kan ha förekommit under tiden för materialens tillkomst men inte på just dessa platser. Att dekortyperna inte i sig är daterande bekräftas av sena boplatismaterial från MN 1b, där dragna linjer på bukpartierna saknas (eg. Siretorp, se Larsson 1984:173). Det kan tilläggas att det vid en mindre utredning av Slottsmöllan-boplatsens tidigare ej undersökta östra del framkom flera bukstrecksornerade skärvor i ett skikt motsvarande det tidigare undersökta och ovan nämnda kulturlagret (Svensson 2005a).

På Diseflatlokalen förekom ornerade mynningsskärvor med streck, snör- och nagelintryck samt taggtrådsdekor på vulst tillsammans i två fyllningar eller kulturlagerrester i gropar. Bland de företrädde dekortyperna dominerade annars bukstreck vilket indikerar en datering till TN II-MN I. Från två händelser på platsen har träkol daterats till 3650-3360 BC respektive 800-400 BC (kal. 2 sigma). Det första av de två värdena är det enda från sju analyserade träkolsprov som kan anses förenligt med dateringen på matskorpa från en keramikskärva. Skärvan daterades till 3650-2900 (kal. 2 sigma) vilket med ett sigma kan snävas in till 3520-3100 BC. Dateringen gjordes på en skärva med invändig grop/utvändig bula som framkom i en grop tillsammans med vertikalt streck- och linjeornerade bukbitar. På platsen fanns även dekorelement som sneda pinnintryck under mynningen och vinkelband företrädde (Nordqvist 1996:49ff, 68; Persson 2000:4). Diseflatlokalen kan antas ha brukats flitigast under slutet av det intervall som träkolsdateringen anger. Ett par malstensfragment framkom men inga lerskivor vilket skiljer fyndmaterialet från till exempel det av allt att döma samtida materialet från Kärragård där femton fragment från lerskivor framkom. Vad sådana skillnader innebär är värt fördjupad analys.

Både David Liversage (1992) och Anna Lagergren-Olsson (2003) menar för danskt respektive skånskt vidkommande att boplatseramik under tidigeneolitikum och början av mellaneneolitikum lämpar sig dåligt för mer precisa indelningar i faser eller underperioder. Den kronologiska signifikansen i de tidigare typologiska indelningarna har i allt högre grad kommit att ifrågasättas. Lagergren-Olssons resultat från den nyligen gjorda genomgången av trattbägarkeramiken från Västkustbaneprojektet i Skåne visar att materialet är svårt att finindela. I stort sett samtliga dekorelement från den senare delen av tidig- och början av mellaneneolitikum uppträder tillsammans i de flesta lokalers material. Det torde snarast vara så att det är frekvensen av de olika kärltyperna och dekorelementen som kan användas för att, i strid med äldre ansatser där enskilda typer har tidsfästs, dela in trattbägarkulturen i tre faser (Liversage 1992:109). Lagergren-Olssons nya benämning "Mellersta TRB Bukstreckperioden" på perioden tidigeneolitikum II och mellaneneolitikum A I ansluter till en sådan mer schematisk men troligen också mer rättvisande indelning. Vad som visas är att enskilda små skärvor från kärl som inte kan rekonstrueras endast försöksmässigt och med svårighet kan dateras närmare.

I Tabell 1 redovisas de neolitiska matskorpedateringarna från södra och mellersta Halland som publicerats fram till februari 2005. Från lokaler där matskorpedateringar finns att tillgå har även träkolsdateringar från anläggningar med större

	Fynd el. Anläggnings-nr	C14år BP	BC; Kal. 2	BC; Kal. 1	Dekor/placering	Datering enl. Larsson 1984
Trattbägar-keramik						
Hästhagen (Westergaard 1995a, 1995b)	24821:968	4400±80BP	3340-2880	3310-2900	Vertikala streck/bukparti	
	24821:280	4680±75BP	3650-3100	3630-3360	Pinnintryck kring och över mynningsrand/mynning	
	24821:1256	4570±85BP	3650-2900	3500-3100	Dubbla rader pinnintryck/under mynning	
Slottsmöllan (Westergaard 1995c, 1998a)	24758:1290a	4860±100BP	3950-3350	3770-3520	Dubbla rader pinnintryck/under mynning	A-fas (s. 56f)
	24758:1290b	4830±100BP	3800-3350	3710-3380	Se 1290a ovan	
	24758:1252	4545±100BP	3550-2900	3500-3090	4 horisontella rader snördekor/under mynning	B-C fas
<i>Jfr. Svenstorpgruppen Bronsyxeg. 4860 ± 60 BP (3780-3510)</i>	A665 (Hasselnotsskal)	4800±110BP	3950-3300	3700-3370	Nagel-, snör- och runda pinnintryck, trekantiga stämplar el. intryck/under mynning	C-fas Virum, MN Troldebjerg, Svenstorp T NC-MN 1b (även A-fas; s.56)
	A 1996 (Hasselnotsskal)	4830±80BP	3780-3370	3710-3520	Snör- och vertikal streckdekor/under mynning	Svenstorpgrupp, B-C fas
Kärrgård (Wattman 1996)	24973:1010	4690±60BP	3640-3360	3630-3370	Intryck över mynningsrand och kant, vertikala streck övergång buk-hals. På platsen: 15 fragment lerskivor	
	24973:783	4650±60BP	3650-3300 4,8 % 3100	3520-3360	Förtjockad mynningsrand, dragen våglinje under mynning	A-fas, Oxiegruppen
	24973:878	4750±60BP	3650-3370	3640-3380	Snedställda streck över mynningskant	A-C-fas; A-fas
	24973:927	4580±60BP	3520-3090	3500-3100	Intryck (små gropar) över mynningskant	A-fas
	24973:990	4620±60BP	3650-3100	3520-3340 2,7 % 3140	Se 1010 ovan	
<i>Snör- och tvärsnodd tillsammans på sena TN-boplatser, Virum-grupp</i>	A 427 (Träkol)	4490±80BP	3370-2910	3350-3040	Streck, tunn och grov tvärsnodd, vertikal linje (fårör), sneda intryck/sneda streck på mynningsrand, vulst under mynningsrand, tunn tvärsnodd i zig-zag, vertikala vulster och taggtråd, vertikala linjer och tvärsställda streck på buk, grop fr. insidan	A-C fas, Virum, Volling, A-fas, C-fas
Tröingeberg C (Carlie 2004)	HM25201:731	4680±75BP	3650-3300 2,7 % 3100	3630-3360	Streckliknande pinnintryck, liknande HM24758:1290	A-fas
	HM25201:1220 (fr. A7527)	4900 ± 70BP	3940-3520	3770-3630	En rad runda små intryck/under mynning	
	A7527, övre (hasselnotsskal)	4725 ± 60BP	3640-3370	3640-3370	Se nedan	
	A7527, skikt 4 (träkol, alm)	5060 ± 75BP	3990-3690 1,1 % 3660	3960-3780	I gropen: 1 till 4 rader horisontell snördekor på halsar och mynningar, små intryck, grop?, genomgående hål och intryck, 7 tvärpilar varav 2 brända	
	Lager A13366, (lövträd kvist)	4635 ± 75BP	3650-3100	3630-3340 1,3 % 3140		

Diseflat (Nordqvist 1996)	Lager A176 matskorpa på keramik F138b	4590 ± 110 BP	3650-2900	3520-3100	Invändig grop som åstadkom en bula på utsidan. I kulturlager tillsammans med streck- och linjeornade bukbitar. Inom den undersökta lokalen: sneda pinnintryck under mynning, enstaka i kombination med invändig grop/bula (F137b), vinkelband, rader av nagelintryck	
Köpinge 12:1, RAA 141 (Anberg 2000)	HM 24972:464 (fr. rotväla A47)	4700 ± 60 BP	3640-3360	3630-3370	En rad horisontell snör- under mynning, tillsammans med mynning med 4 rader snör-, pinnintryck och ev. nagelintryck	
	Hårdrest A23 träkol	3700 ± 70BP	2290-1880	2200-1970	Innehöll HM24972:392, förmodat tidigneolitisk skärva med pinnintryck under mynning	

Gropkeramik						
Lindberg, RAA 121 (Hernek 1995:Tabell 5)	F59:2	4195 ± 70 BP	2920-2570	2890-2660	Sågtandsmönster	
	F59:1	4380 ± 55 BP	3330-2880	3090-2910	Små rörbensintryck på rad under mynning	
	F133	4255 ± 70 BP	3030-2620	3010-2680	Parvis triangulära intryck i lodräta rader, gropformiga intryck i zig-zag-mönster el. hängande trianglar	
	F145	4385 ± 65 BP	3340-2880	3100-2910		
	F50	4165 ± 70 BP	2900-2500	2880-2620	Spjälkad utsida, obestämbar	
Olas, Värö sn RAA 202 (Persson 2000:25ff)	Fig. 26	4620 ± 70 BP	3650-3050	3520-3130	Fr. mynningskant till skuldra, hals 5 cm, horisontell rad med gropar mitt på halsen	
	Fig. 27a	4540 ± 70 BP	3550-2900	3370-3100	Skuldra, korta streck	
	Fig. 27b	4520 ± 70 BP	3500-2900	3360-3100	Mynning, små intryck i mönster, svärbeständ; liknar F59:2, F70 och F84 fr. Lindberg RAA 121	
	Fig. 27c	4810 ± 100 BP	3800-3360	3700-3380	Hals, gropar och vertikala streck	
	Fig. 27d	4725 ± 105 BP	3750-3100	3640-3370	Skuldra, korta snedställda streck	
Olas, Värö sn (Persson 2005:6)	Skärva från "undre mörka lagret"	4870 ± 80 BP	3950-3500 3,8 % 3450-3350	3770-3530	Oornrad	
Barnbro (Nordqvist 1997b Fig. 4:17; Hernek 1995:9)		4445 ± 80 BP	3350-2910	3330-2920		

Senneolitikum						
Elfra RAA 100 (Jerkemark 1998)	Lager A3533 Fynd nr 1 Matskorpa keramik	3415 ± 75 BP	1890-1520	1880-1610	Typologiskt senneolitiskt, ej avbildat? Figur 112? Tillsammans med skärvar m vulst och taggtrådsorning	
Skrea RAA 162 (Ryberg 2001)	Grop A4846 Matskorpa keramik	3395 ± 75 BP	1890-1510	1860-1530	Större förrätskärl, spjälkat fragment (Ryberg 2001:176ff)	
Slöinge RAA 67 (Hernek m.fl. 1998)	Matskorpa keramik	3410 ± 60 BP	1880-1520	1860-1620	Oornrad, tillsammans med oornrad och typologiskt daterad ("samma kärl") SN-keramik	

Tabell 1. Matskorpedateringar från undersökningsområdet. Observera att några dateringar avser träkol (se text). Notera även att det mest sannolika dateringsintervallet (2 sigma) har placerats i en kolumn till vänster om 1 sigma-värdena.

Table 1. Food crust datings from the excavated area. Note that some datings are from charcoal (see text). Note also that the most probable dating interval (2 sigma) has been placed in a column to the left of the 1-sigma values.

enhetliga neolitiska keramikmaterial tagits med då de utgör ett betydelsefullt referensmaterial.

Från de båda lokalerna Slottsmöllan och Hästhagen i Halmstads utkanter finns dateringar från ett flertal matskorpor (Westergaard & Svensson opubl. rapport-manus; Westergaard 1995a). Dateringarna finns förutom i rapporterna också presenterade och kommenterade av Bengt Westergaard i ett par artiklar (Westergaard 1995c, 1998a). Flera matskorpedateringar har också gjorts på skärvor från undersökningen i Kärragård (Wattman 1996). Detta är de tre lokaler som, förutom de gropkeramiska i Värö och Lindbergs socknar, är bäst företrädade vad den här typen av analys avser.

Tidig neolitisering och neolitisk ekonomi

Från Tröingeberg C föreligger som nämnts ovan några för såväl halländskt som sydsvenskt vidkommande mycket tidiga ¹⁴C-dateringar från neolitiska sammanhang. Även dateringarna och fynden från Hov i Ysby och Slottsmöllan (Westergaard 1993:24f; 1998a) visar att neolitiska lokaler fanns i Halland under ett tidigt skede. En förutsättning är att neolitikum definieras som förekomsten av en särskild materiell kultur. Några egentliga belegg för jordbruk eller husdjurshållning finns inte att tillgå från periodens inledning. Bristen på benmaterial och få makrofossilanalyser gör det är svårt att avgöra graden av och intensiteten i en eventuell neolitisk *ekonomi*. Hallands lätta sandjordar torde annars väl motsvara dem som har framhållits som attraktiva för de första jordbrukarna.

Ett par tidigneolitiska förekomster av brända ben finns att tillgå. I en anläggning på Slottsmöllan fanns fragment av hornkvice från nötkreatur, fragment av svin och diverse fragment från små hovdjur (*bovidae*). Benen framkom i en grop tillsammans med brända flintavslag med slipspår, hasselnötskal och dekorerad trattbägarkeramik. En ¹⁴C-analys på ett nötskal gav på grund av den stora standardavvikelsen ett värde som innebär en vid tidigneolitisk datering och anläggningens innehåll kan inte tidfästas närmare än till 3950-3300 (kal. 2 sigma). Typologiskt kan keramiken snarast föras till slutet av perioden och förekomsten kan därför inte kopplas till det inledande neolitiska skedet.

Snapparplokalen vid Lagans mynning i Laholmsbukten har under mellan- och senneolitikum legat precis vid kusten i ett skyddat läge på sydsidan av en udde. I det undersökta lagret fanns spridda brända ben. De representerade djurarterna var gröndlandssäl, kronhjort och svin. Inga fiskben fanns i materialet, vilket är överraskande med tanke på platsens kustbundna läge. Då det övriga materialet visar att lokalen

återkommande nyttjats under hela neolitikum kan benen tyvärr inte kopplas till någon enskild bosättningsfas (Carlie 1988a). Ett mindre benmaterial tillvaratogs även från lagret på Tröingeberg C. De brända benen var starkt fragmenterade och kunde endast undantagsvis identifieras. Bland de till art bestämbara benen fanns endast får och svin representerade medan fisk fanns i form av gäddtänder. Inte heller på denna plats finns det någon möjlighet att koppla benen till någon enskild period. I de jordprover som togs framkom inga spår av odling, kulturväxter var helt frånvarande vilket föranleder Carlies tolkning att näringsfånget på platsen dominerats av jakt och/eller fiske (Carlie 2004:27f).

På Kärragård fanns i de två jordproverna från en neolitisk kontext inga förkolnade frön medan det bland de få bestämbara benen i ett kraftigt fragmenterat material kunde identifieras hund, svin och trolig får/get (Larsson 1996; Nilsson 1996). De brända benen från hund och vildsvin i en rotvälta på Hästhagen i Snöstorp framkom tillsammans med stora mängder mesolitisk flinta och de härrör därför sannolikt från denna tidigare period (Westergaard 1995a:22). Små mängder brända ben tillvaratogs från Karsefors (Göteborgs Universitet 1992:10) och Diseflat (Nordqvist 1996:49ff) men de har av allt att döma inte artbestämts. Inte heller de brända ben som tillvaratogs från lagren på Olas har bestämts osteologiskt (Persson 2005).

Med hänvisning till Björn Berglunds resultat från Ystadprojektet i sydligaste Skåne antar Eva Ryberg ett antal neolitiska expansionsfaser. En sådan under senneolitikum anses för halländskt vidkommande bekräftad genom ett pollenprov som visar på ökad mänsklig påverkan i Skrea utanför Falkenberg vid denna tid (Ryberg 1996:28). Nordqvist för en längre källkritisk diskussion kring vegetationsutvecklingen i det mindre området runt lokalen Värmland mellan Asige och Getinge med ledning av ett pollenprov från Tollastorpsmossen (Nordqvist 1996:19ff; Pässe 1996:117ff; Nordqvist 1997b:162). De undersökningar som gjorts av vegetationshistorien och människans påverkan på landskapet tycks sammanfatta visa, även om resultaten måste tas med stor reservation, att den senneolitiska perioden föregås av ett öppet landskap. Odlings- och betesindikerande arter bör därmed framträda i pollenproverna (Engelmark 1998; Engelmark, Linderholm & Wallin 2000).

De sparsamma organiska materialen tillåter annars inte några långtgående slutsatser men av redskapsinventarierna att döma verkar jakt och fångst ha varit, om inte en dominerande näring så dock ett reellt alternativ och en betydande försörjningsstrategi, inte bara i gropkeramiska sammanhang utan under samtliga neolitiska perioder (Nordqvist 1997b:162f). Bland annat de så kallade tvärpilsloka-

lerna är en särpräglad västsvensk och norsk företeelse som indikerar en annan ekonomi än den som traditionellt brukar anföras som neolitisk. Att diskutera hur ett sådant samhälle kan ha organiserats torde vara en angelägen framtida forskningsuppgift. I synnerhet som människorna verkar ha haft tillgång till en materiell kultur som i de flesta avseenden annars framstår som traditionellt neolitisk.

Tvärpilslokaler

En omfattande diskussion har handlat om relationen mellan de mesolitiska Lihult- och Ertebölle-materialen och de tidigneolitiska förekomsterna. Någon klarhet är svår att uppnå då det inom de flesta aktuella tidigneolitiska lokalerna verkar ha funnits äldre mesolitiska bosättningar eller aktiviteter representerade. Medan keramikförekomsterna huvudsakligen har tagits för givna och daterats enligt konventionella typologiska kriterier har tvärpilarnas uppträdande behandlats mer ingående (Nordqvist 1996:21ff). Tvärpilar förekommer vedertaget inte i betydande mängder inom Lihult-lokaler medan de avtar i frekvens i Skåne och i Danmark under slutskedet av Ertebölle-tid. Renodlade tidigneolitiska tvärpilslokaler verkar vara ett västkustfenomen och hör framför allt Halland, Göteborgsområdet och Bohuslän till (Sjögren 1991; Källström 1996; Persson 1998a:63ff). Även i södra Norge förekommer de i stort antal, flera lokaler undersöktes till exempel inom Svinesundsprojektet där stora mängder tvärpilar tillvaratogs tillsammans med tidigneolitisk trattbägarceramik (Tørhaug 2002:73ff; Glørstad 2003:277ff; Jaksland & Tørhaug 2004:65ff; Johansen 2004:31ff). De halländska förekomsternas datering och kulturtillhörighet har ingående och återkommande diskuterats och debatterats (Arbman 1954:197f; Källström 1996). Jonsäter menar att lokalerna ska dateras till atlantisk tid och främst övergången till neolitikum (Jonsäter 1984a:28ff). Andra verkar främst räkna dem som mesolitiska (Westergaard 1998b:146ff). Försök har gjorts att datera lämningarna med ledning av lokalernas nivå över havet och förhållande till strandlinjeförskjutningen under mesolitikum och neolitikum. Antagandet har då varit att de berörda boplatserna har varit direkt strandanknutna (Persson 1991, 1998b, 1999; Åkerlund & Nordqvist 1997:73ff).

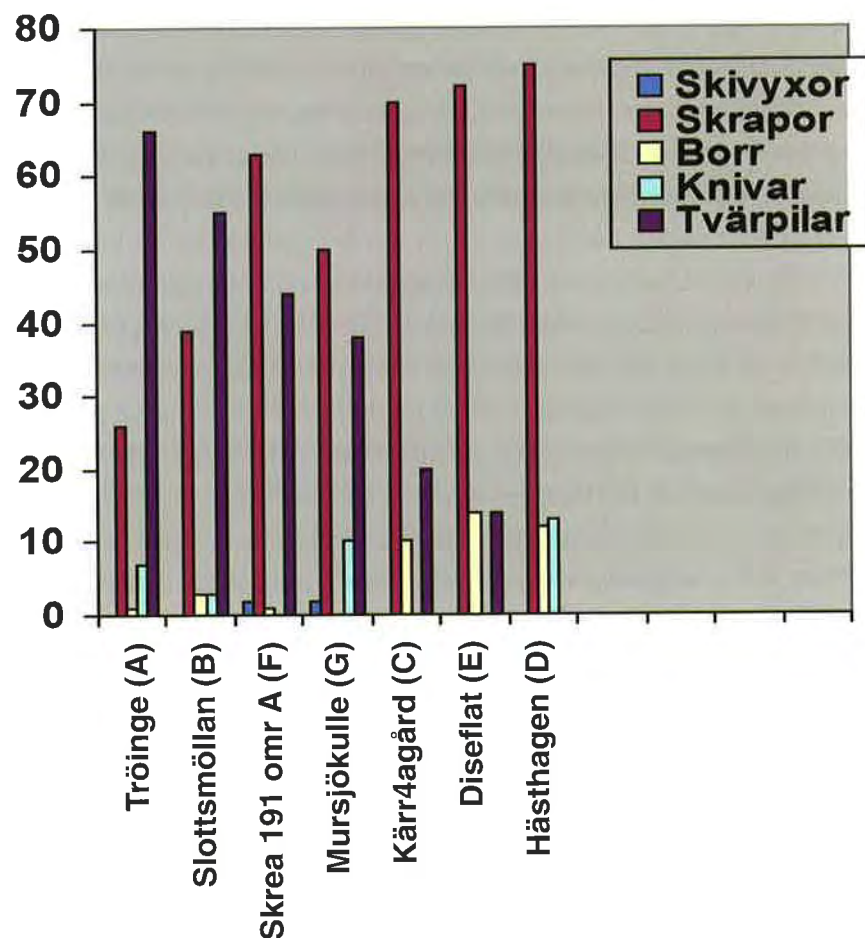
Då de flesta undersökningar har berört lager med oklara stratigrafiska förhållanden har de olika perioderna endast kunnat skiljas ut genom antaganden gjorda med ledning av vedertagna typologier och förekomster i intilliggande landskap. Tvärpilar verkar förekomma sporadiskt även under mellanneolitikum och möjligen också senneolitikum. Vad som är intressant i det sammanhanget är att samtliga typer av pilspetsar som anses ha kronologisk signifikans återkommande förekom-

mer samlat på gropkeramiska lokaler. Den gängse tolkningen är att platserna har besökts vid skilda tillfällen men Carlie verkar öppna dörren för att de antaget tidig-, mellan- och senneolitiska pilspetsarna i Snapparp egentligen skulle kunna härröra från den gropkeramiska fasen (Carlie 1988b). Det har även annorstädes föreslagits att tväreggade pilar inte bara är samtida med spånpilar utan även att de ökar i antal på yngre gropkeramiska lokaler (eg. Lidén och Malmer, se Carlie 1988b:16f och Hernek 1995:35). Hernek menar att detta är tveksamt och oförenligt med de bohuslänska förhållandena. Där avlöser spånpilspetsen den äldre tvärpilen och Hernek konkluderar att detta sannolikt gäller även i norra Halland (jfr. Persson 2000:30f). Vad som dock är värt att notera är att de pilspetstyper som antas ha kronologisk betydelse ständigt framkommer tillsammans. Studerar vi flintmaterialet kan detta tolkas antingen som att det finns ett antal platser vilka upprepat har dragit till sig aktiviteter eller som att de vedertagna typologiska dateringarna är missvisande.

Det kan finnas kronologiska skillnader mellan norra och södra Halland, likväl som skillnader i materiell kultur vid ett givet tillfälle. Frågan om hur materialen egentligen förhåller sig till varandra är fortfarande dåligt utredd. Att tvärpilar uppträder tillsammans med mellan- och senneolitisk keramik och dessa senare perioders övriga ledartefakter kan inte enbart bero på att materialen alltid framkommer blandade. Till exempel materialet från Maden i Gödestads sn skulle kunna tolkas som belägg för att tväreggade spetsar användes under senneolitikum (Nordqvist 1996:31ff). Någon riktig klarhet i frågan är dock svår att komma till.

Större enighet råder beträffande att proportionerna mellan flintredskapen förändras under neolitikums inledande skede i det att skrapornas andel ökar medan tvärpilarna minskar. I sydvästra Skåne ersätts skivvyxor av skivskrapor som den dominerande redskapstypen under slutet av tidigneolitikum (Larsson 1984:95). I Danmark kan en liknande utveckling iakttagas, medan spåntecknologin successivt försvinner tillsammans med tvärpilarna ökar skrapornas andel bland redskapen (Liversage 1992:58). Stora skillnader föreligger mellan olika regioner och i till exempel sydvästra Skåne verkar tvärpilslokaler överhuvudtaget ha varit ovanliga. I Mats Larssons sammanställning finns en enda lokal där fler tvärpilar än skrapor har framkommit trots flera boplatser datering till äldre delen av tidigneolitikum (Larsson 1984:161ff, fig 98).

Det är med det ovanstående i åtanke påkallat att undersöka om den ovan beskrivna förändringen i redskapens relativa fördelning och inbördes proportioner inom de olika lokalerna vid en jämförelse verkar vara i överensstämmelse med en kronologisk sekvens som baseras på keramiktypologi och ¹⁴C-dateringar. Platser

Figur 2. Utvalda redskapstyper i tidig- och mellan-neolitiska material från sju halländska lokaler. Staplarna anger de enskilda typernas andel i procent av den totala förekomsten redskap. (Jfr. Larsson 1984:161ff, Fig. 98; Sarnäs & Nord Paulsson 2001:116ff, Fig. 106.) Tabellerna och diagrammet sammanställda efter Carlie 2004 (A), Westergaard opubl. rapportmanus (B), Wattman 1996 (C), Westergaard 1995 (D), Nordqvist 1996 (E), Westergaard 1998b (F), Jonsäter 1984a (G). I förekommande fall har felaktiga uppgifter eller tryckfel korrigerats varför sammanställningen kan avvika från originalrapporterna. Då de skillnader som kan finnas i sättet att registrera och benämna typerna inte påverkat undersökningen har materialen inte förnyat besiktigats, sammanställningen är gjord med ledning av uppgifterna i rapporterna.

Fig. 2. Selected tool types in Early and Middle Neolithic material from seven sites in Halland. The bars indicate the percentages of the individual types among the total number of tools (cf. Larsson 1984:161ff, Fig. 98; Sarnäs & Nord Paulsson 2001:116ff, Fig. 106). The tables and the diagram are based on Carlie 2004 (A); Westergaard unpublished report (B); Wattman 1996 (C), Westergaard 1995 (D) Nordqvist 1996 (E) Westergaard 1998b (F) Jonsäter 1984a (G). Incorrect data and misprints have been corrected, which means that there may be some differences from the original reports. Since the differences that can exist in the method of registering and naming the types have not affected the study, the material has not been examined again; the figure has been compiled on the basis of data in the reports.

som likt Hov i Ysby använts under längre tid är naturligtvis problematiska då det som behandlas som enhetliga material kan vara från skilda tidshorisonter. I figur 2 har sju halländska lokaler placerats i ordningsföljd upprättad med ledning av proportionerna mellan tvärpilar och skrapor. Mursjökulle har placerats efter höjden på stapeln för tvärpilarnas andel och skrapornas ökande kurva bryts på grund av stor andel knivar på platsen, en föremålstyp som tillsammans med borrar också den möjligen ökar under perioden. Vad knivar och borrar avser är dock risken stor att det inte främst är skillnader i hur lokalerna använts, utan i vad som tillvaratagits och hur detta sedan har registrerats som är avgörande. I de redovisade exemplen överensstämmer skillnaderna i tvärpilarnas och skrapornas frekvens med den relativa ordningsföljd som kan anas med ledning av keramikförekomsterna och de radiometriskta dateringarna. I sin tur innebär det att även om materialen kan synas ackumulerade under lång tid tyder mycket på att platserna har använts huvudsakligen under en begränsad aktivitetsfas som "slår igenom" även om enstaka äldre eller yngre inslag förekommer.

Jag har brottats med att förstå den sekvens som framträder i tabellen. Tvärpilarnas försvinnande och skrapornas ökande frekvens indikerar en förändring som bäst förklaras av kronologiska skillnader. Såväl Hästhagens keramikmaterial, av Westergaard typologiskt daterat till 3400-3300 f.Kr. (Westergaard 1995a:19), som proportionerna mellan flintredskapen gör att lokalen verkar vara den yngsta av de i figuren ovan. En kombinationsanalys av de tre dateringarna på matskorpa visar att de knappast är samtida men att samtliga tre med stor sannolikhet härrör från aktiviteter under tiden 3400-3100 f.Kr. Det innebär att dateringarna är i överensstämmelse med varandra. Någon brist på mellanneolitiskt flintmaterial föreligger inte om vi istället för att ta fasta på enskilda ledartefakter studerar proportionerna och redskapens relativa fördelning.

Undersökningen av den tidigare nämnda lokalen Slottsmöllan frambringade ett vedertaget tidig- och mellanneolitiskt keramik- och flintmaterial. Av förekommande dekorelement och deras placering samt inbördes frekvens i materialet ska tidsställningen enligt konventionella typologiska kriterier motsvara TN I-MN I. De gjorda ¹⁴C-dateringarna indikerar att fyra av de fem analyserade proverna med stor sannolikhet härrör från ca 3700-3500 f.Kr.. Två av analyserna har gjorts på matskorpa från två skilda fragment av samma keramikkräsl medan två härrör från två olika hasselnötsskal. Detta stämmer med lokalens relativa position i figuren över flintredskapens frekvens. Ett träkolsprov från en grop med neolitisk keramik daterades däremot till övergången mellan tidig- och mellanneolitikum (3400-3100 kal. 1 sigma).

En förklaring till att metoden enligt figur 2 ger en bild som kan uppfattas som grovt rättvisande är att de halländska tidig- och mellanneolitiska boplatserna uppfyller ett viktigt kriterium: de har använts under kort tid. Om materialen var ackumulerade under lång tid och egentligen från flera på varandra följande bosättningar borde slumpmässigt "vilken som" av faserna komma att slå igenom i de radiometriska dateringarna. Så sker inte, istället erhåller vi samma inbördes ordningsföljd för platserna oaktat om jämförelsen görs med ledning av ¹⁴C-dateringar eller keramik- och flintförekomster. Det är dock av uppenbara skäl inte korrekt att som Mats Larsson betrakta denna typ av boplatmaterial som slutna fynd (Larsson 1984:122ff; jfr. a.a.:159ff där bland annat ett högst relevant fynd från Käglingevägen utesluts från den vidare bearbetningen på grund av att det omöjliggör Larssons infogande av platsen i Svenstorpsgruppen). Att skillnaderna mellan lokalerna främst är tidsmässig antyds av att skrapor är den dominerande redskapskategorin också på senare gropkeramiska boplatser. Om vi till de sent tidigneolitiska och tidigt mellan-neolitiska lokalerna fogar de senare materialen från Snapparp, lokalerna i Lindbergs sn och Ols i Värö finner vi att inom samtliga dessa dominerar skrapor men då tillsammans med tångepilspetsar.

Relationen mellan undersökta ytor och FMIS – påverkan på materialet under förhistorisk tid

Något som är slående när man har suttit en tid med det neolitiska materialet för ögonen är beläggen för att föremålen har tillvaratagits och flyttats redan under förhistorisk tid. Ofta har de påvisbart kommit att ingå i nya sammanhang. På Tröingeberg A framkom en mellanneolitisk flintyxa i ett järnåldershus medan det i ett intilliggande stolphål framkom en flintskära (Streffert 2002:36, 39). Neolitiska artefakter kan på fler ställen än Tröingeberg visas vara omdeponerade eller härröra från omrörda lager med inblandning av yngre material. Det har till exempel under medeltid och tidig historisk tid funnits ett stort intresse för de neolitiska stenyxorna vilka uppfattades som åskvigar nedslungade av blixten. Inte sällan återfinns sådana yxor i medeltida sammanhang, bland annat som husoffer (Carelli 1996; Jensen 1999:53ff, 2002:287ff).

Ett drastiskt exempel kan hämtas från undersökningarna av Röstorp i Gällinge sn där ett flertal undersökta stenrösen innehöll övervägande stenåldersfynd medan samtliga radiometriska dateringar av träkol entydigt pekade mot att rösena lagts upp under äldre järnålder. Nordqvist tolkar det som att de äldre föremålen uppmärksammats och medvetet lagts i rösena (Nordqvist 1996:71ff). Betydligt svårare

att förhålla sig till är den datering till äldre järnålder som erhöles från en grop *under* fyllningen i ett, av flint- och keramikfynden att döma, senneolitiskt grophus i Slöinge inom lokalen RAÄ 70:2 (Strömberg 1993:19).

Vid undersökningen av Slottsmöllan tolkade Westergaard kulturlagret med neolitiska fynd som påverkat framför allt av yngre förhistoriska aktiviteter. Större delen av det neolitiska materialet från anläggningarna framkom tillsammans med yngre fynd från brons- och järnålder. I kulturlagret var keramikens fragmenteringsgrad hög men då ingen påverkan från senare tids markarbeten kunde iakttas måste fragmenteringen ha skett under förhistorisk tid. I ett senare skede hade lämningarna överlagrats av tjocka och skyddande matjordslager. Det sentida jordbruket hade skadat de yngre förhistoriska lämningarna men inte "nått ned" till den neolitiska nivån. Även i Hov i Ysby antogs en stor del av det neolitiska materialet ha återfunnits i yngre kontexter (Westergaard & Svensson opubl., Westergaard 1993:16).

Utöver de ovan nämnda lokalerna finns spår av att området vid Åtrans mynning dragit till sig människor under tidigaste delen av neolitikum i form av ett ovanligt fynd. Två kilometer öster om Tröingebergsloken, på andra sidan Åtran mitt emot Vinåns utflöde, har en spetsnackig flintyxa upphittats. Fyndet är anmärkningsvärt dels då sådana yxor är sparsamt förekommande och dels då det återfanns på en nivå lägre än den topografiska tiometerskurvan. Det innebär att fyndplatsen legat under havets yta under tidigneolitikum, föremålets tillverknings- och primära bruknings-tid. Tillsammans med uppgiften om att fyndet framkom tillsammans med flintföremål från den yngre delen av neolitikum och mesolitiska artefakter tyder det på att yxan har deponerats på fyndplatsen långt senare än vad själva föremålets datering antyder.

De senast diskuterade källmaterialen är i ett vidare perspektiv inte i första hand att betrakta som felkällor eller missvisande även om de kan vara nog så svårhanterliga. Alltför ofta betraktas den fortlöpande mänskliga verksamheten på en plats som en störning av vad som annars skulle ha varit "intakta lämningar". I stället kan vi betrakta dessa spår som utvisande en dynamisk process, en del av det som är arkeologins uppgift att undersöka. Återbruket och omflyttningarna säger en hel del om människors förhållningssätt, dock inte i första hand ett neolitiskt sådant.

Fyndplatser och fasta fornlämningar

Ett sätt att närma sig spridningen och intensiteten i de neolitiska bosättningarna är att studera de i landskapet synliga megalitgravarna. I min artikel om mellanneolitiska gravskick berörs några av dem ingående (Svensson 2005b). Då de har behandlats tidigare vid flera tillfällen, bland annat av Nordqvist (1997:105) och vad norra

Halland avser av Lindälv (1980:45ff), ska jag här endast kort beröra dem. De bevarade tidig- och mellanneolitiska dösa och gånggrifterna är i Halland fåtaliga. Betydligt fler hällkistor finns spridda i landskapet även om det exakta antalet inte är alldeles enkelt att ange. I en sammanställning kommer Karin Johnson-Augustsson fram till 28 stycken halländska hällkistor (Johnson-Augustsson 1975). En genomgång av Eva Ryberg (1996) belyser främst problematiken med de arkeologiska klassificeringarna. De 67 hällkistor, varav 10 osäkra, som Ryberg anger med hänvisning till fornminnesregistret kommer man idag via den digitala motsvarigheten FMIS inte upp i ens om alla stenkammar- och stenkistegravar i Halland tas med. Det kan noteras att Sjögren i sin tur kommer fram till avvikande siffror även om storleksordningen på talen liknar Johnson-Augustssons. Sjögren menar att medan den kända bortodlingsgraden i Halland är låg, kan den i praktiken förväntas vara hög. Framför allt i södra Hallands fullåkersbygder torde åtskilliga megalitgravar ha försvunnit (Sjögren 2003:82ff, Tabell 6.2).

Det är framför allt skillnader i definitionen av gravarna i de gjorda genomgångarna som resulterar i olika antal. Till problemet bidrar att flera stenkammar- och stenkistegravar är osäkert daterade, något som i sin tur påverkar hur de egentligen morfologiskt klassificerade typerna benämns. En stenkammargrav från senneolitikum "är" enligt vissa betraktare en hällkista även om den inte uppfyller de metriska definitioner som andra i sin tur har försökt att lansera. Då Sjögrens sammanställning (Sjögren 2003:Tabell 6.2) är den senaste och mest utförligt redovisade är det hans uppgifter som redovisas i Tabell 2.

Gånggrift	5 st
Gånggrift/dös	1 st
Dös	3 st
Långdös	4 st
Hällkista/dös	1 st
Hällkista	20 st
Hällkista?	3 st
Megalitgrav	1 st
Oklassificerad	1 st
Summa	39 st

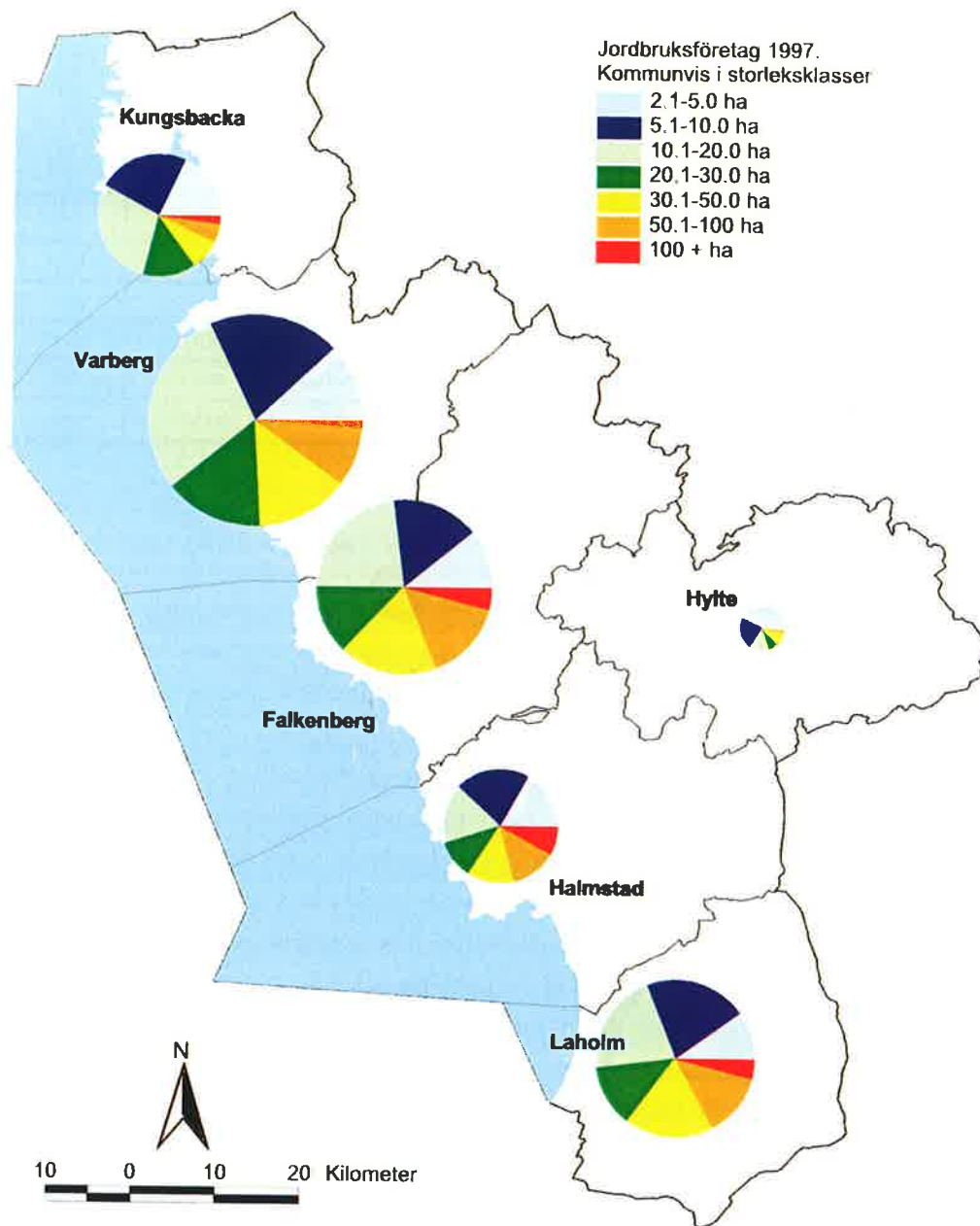
Tabell 2. Megalitgravar i Halland (efter Sjögren 2003).

Table 2. Megalithic graves in Halland (after Sjögren 2003).

Oaktat detaljer borde spridningsbilder på gravar och fyndplatser, tillsammans med resultaten från de arkeologiskt undersökta yterna, kunna ge en bild av var bebyggelsen har varit koncentrerad under en viss period (jfr. Lekberg 2002). De källkritiska problemen kan naturligtvis mångfaldigas och bland annat sentida markanvändning och den ovan påtalade förhistoriska och medeltida omdaningen av landskapet och de enskilda lämningarnas utsatthet påverkar hur materialet formeras. Skillnader mellan fyndrika och till synes tomma områden kan delvis förklaras av skillnader i odlingsintensitet. Ibland slår också skillnader i intresse mellan de enskilda gårdarnas sentida brukare igenom. För att vi ska få kännedom om fynden krävs inte bara att de tillvaratas utan även att de rapporteras in. Vi får alltså förhålla oss avvaktande inför de områden som är mindre väl företrädade med neolitiska fynd. Att fynd saknas betyder inte att människor inte har nyttjat området under perioden.

Rent allmänt är annars de områden som berörts av senare års infrastrukturprojekt de mest välförsedda med fornlämningar. Följer vi gasledningar, motorvägen och järnvägen genom Halland finner vi att det längs dessa sträckningar verkar finnas en överrepresentation. Det kända fornlämningsbeståndet och kunskapsläget för de berörda socknarna överträffar vida omkringliggande områden med synbart väl så goda förutsättningar. Samtidigt är graden av bortodling och annan destruktion av fornlämningar större i de trakter där också exploateringstrycket är hårt. Om vi håller oss till det ovan mark synliga beståndet ligger de bäst bevarade gravfälten från senare perioder lite vid sidan av de marker som i modern tid har nyttjats hårdast. Förhållandet är ganska självklart och skillnaderna mellan olika områden i södra Halland förklaras till del av att Laholms och Falkenbergs kommuner har en betydligt större areal (och andel) jordbruksmark än Halmstad (figur 3).

Samtidigt är det just tillgången på jordbruksmark som gör att odlande människor under förhistorisk tid främst har sökt sig till de trakter som är attraktiva även idag. Det är graden av aktivitet och intensiteten i den mänskliga närvaron under förhistorisk tid som speglas av mängden fynd runt Lagans och Ätrans nedre lopp, en mängd som vida överträffar även de områden runt Halmstad som är fullåkersbygd. Området runt och längs Nissan synes därför, trots platser som Slottsmöllan, svagt neolitiserat jämfört med omgivande trakter. Skillnaden under senneolitikum är påtaglig (figur 4). Det är knappast någon slump att det vid undersökningar längs Suseån har framkommit minst tre senneolitiska hus och att fyndmaterialet på lokal efter lokal för en gångs skull, om inte domineras så dock, präglas av senneolitisk keramik och flinta (Jerkemark 1998; Hernek m.fl. 1998; Strömberg 1993; Strömberg 2000:17ff).

Figur 3. Jordbruksarealen i Halland 1997 redovisad kommunvis efter jordbruksföretagens storlek. Cirkelnas storlek visar den totala arealen medan tårtbitarna visar företag i de angivna storleksklasserna. Källa: SCB Statistiska databaser. Efter Frisk & Larsson 1999.

Fig. 3. Agricultural land in Halland in 1997, distributed by municipality according to the size of the agricultural enterprises. The size of the circles shows the total area while the pie slices show enterprises in the stated size classes. Source: SCB Statistical Databases. After Frisk & Larsson 1999.

Susedalen som, tillsammans med området runt Vinån, i så hög grad sticker ut på figur 4 är ett av de områden där de arkeologiska undersökningarnas resultat är i överensstämmelse med den bild som framträder i fornminnesregistret (Strömberg 1993:41ff; 2000:17ff). Den enda rimliga förklaringen är ett jämfört med kringliggande områden intensivt landskapsutnyttjande under senneolitikum.

Jag menar att figur 3 både belyser källkritiska aspekter och en förhistorisk verklighet. Samtidigt som de större arealerna i bruk i Laholm och Falkenberg förklarar att många fynd hittats visar de också på tillgången till god jordbruksmark. Att stora områden i Varbergs kommun saknar neolitiska lämningar trots en idag omfattande odlad areal förklaras av att en stor del av området låg under havets yta under perioden. Vad gäller skillnader mellan jordbruksföretagens storlek påverkar naturligtvis en rad mer eller mindre sentida historiska processer.

Skillnaderna mellan olika områden är alltså svårförklarade som endast avhängiga senare tids markanvändning. Det mest ekonomiska antagandet, det vill säga det synsätt som redogör för flest iakttagelser på enklast vis, är att förutsätta att det är en reell situation som avspeglas i fornminnesregistret. Vi kan, så länge vi inte fördjupar oss i enskildheter, anta att de spridningsbilder som framträder i FMIS och i Björks C-uppsats har ett betydande mått av "utsagokraft". Vid en jämförelse mellan en kustnära jordbruksbygd och skogsbygder längre in i landet kan dock stora felkällor förväntas.

Om vi jämför de två spridningsbilderna på figur 4 kan främst noteras att området runt Lagan sticker ut under tidigneolitikum, ett område där även den mellan- och senneolitiska intensifieringen synes påtaglig. Om vi tar kartbilderna för givna framgår att det främst är i de områden där den tidigneolitiska närvaron är tydlig som förekomsterna sedan förtätas under senneolitikum. Anmärkningsvärt är området runt Årans och Suseåns nedre lopp som under senneolitikum framstår som det mest intensivt nyttjade området i Halland, koncentrationen överträffar vida den vid Lagan. Möjligen är det den expansionen som förklarar att vi också från denna period, mellan Sjönevad och Kinnared (figur 4, område 5), för första gången ser spår i form av ett stråk med fyndplatser längs en förbindelseled som går östvästligt "på tvärs" och inte är knuten till vattendragens riktningar. Den led som antyds fortsätter fram mot området väster om Bolmen, en annan nyttillkommen förtätning från senare delen av neolitikum.

Människorna i området vid Bolmen skulle annars kunna antas ha haft starkast kopplingar nedströms Nissan eller Lagan. Som nämnts framstår förekomsterna vid våra dagars Halmstad med omnejd i sammanhanget dock som glesa. Nissans och

a)

Figur 4. Spridningskarta, fasta fornlämningar och ledartefakter från a) tidigneolitikum och b) mellan- och senneolitikum. Figurerna upprättade efter FMIS. Underlag utgör uppgifter om ett urval ledartefakter under fyndplats och fyndsamling från "Beskrivning: Fritext". Områden med anmärkningsvärt ökad fyndmängd under MNB-SN har skrafferats.

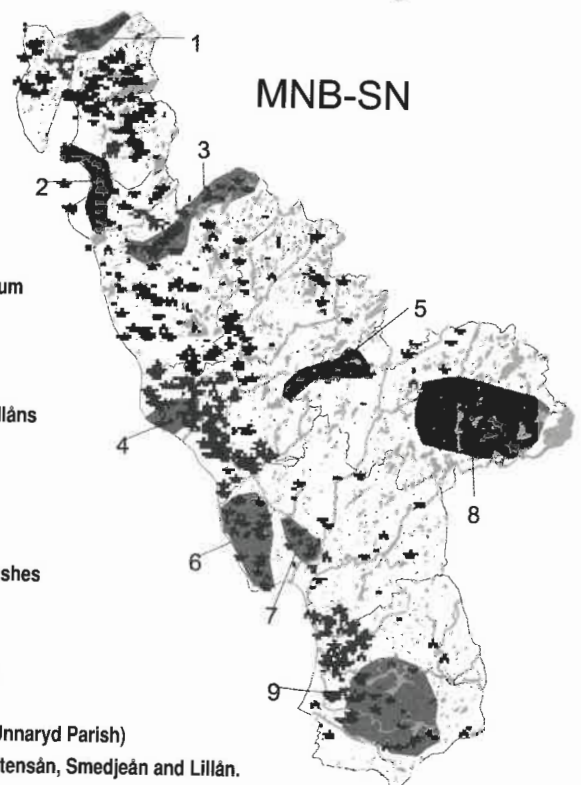
Fig. 4. Distribution map of antiquities and key artefacts from (a) Early Neolithic and (b) Middle Neolithic B – Late Neolithic. Figures compiled after FMIS, based on details of a selection of key artefacts listed under find spot and find collection from "Description: Free text". Areas with a noticeably increased amount of finds in MNB-LN are hatched.

b)

- 1: Älvsåkers socken längs Lillån
- 2: Värö och Ås socknar
- 3: Socknarna Karl Gustav, Kungsäter och Gunnarsjö
- 4: Området runt Åtrans mynning
- 5: Sjönevad-Drängsered-Kinnared
- 6: Socknarna Steninge, Harplinge och Söndrum
- 7: Ett stråk vid Holm och Kvibille
- 8: Området väster om Bolmen (f.f.a. Södra Unnaryds socken)
- 9: Området runt Stensåns, Smedjeåns och Lillåns mellersta lopp.

- 1: Älvsåker Parish along the Lillån
- 2: Värö and Ås parishes
- 3: Karl Gustav, Kungsäter and Gunnarsjö parishes
- 4: The area around the mouth of the Åtran
- 5: Sjönevad-Drängsered-Kinnared
- 6: Steninge, Harplinge and Söndrum parishes
- 7: A stretch of land at Holm and Kvibille
- 8: The area west of Bolmen (above all Södra Unnaryd Parish)
- 9: The area around the central course of the Stensån, Smedjeån and Lillån.

Fylleåns nedre lopp har likt idag inte brukats intensivt, de har åtminstone inte lockat till sig jordbrukare i samma utsträckning som områdena runt de andra stora flodernas mynnningar. Det verkar väl så troligt med förbindelser från Bolmen-området rakt västerut mot den anmärkningsvärda befolkningsskoncentration som gett upphov till förtätningarna vid Åtran och Suseån. En liknande förbindelse men i mindre skala kan anas mellan Särdaal och Kvibille, ett område som även det saknar större öst-västliga vattendrag (figur 4, område 6 och 7).

Det kan också noteras att koncentrationerna på figurerna inte främst är knutna till de riktigt stora floderna utan snarare till de mindre flödena som Vinån och Suseån vid Falkenberg, Genevadsån med Brostorpåan och Vessingeån längre söderut och Edenbergaån/Smedjeån söder om Lagan. I nordligast Halland kan förtätningen längs en av landskapets alla "Lillåar" i Älvsåkers socken noteras (figur 4, område 1). Några av de kustnära, under senneolitikum nyttillkomna, koncentrationerna förklaras bäst av att de ligger i låglänt terräng som tidigare varit transgreerad eller åtminstone alltför sank för varaktiga aktiviteter. Ett undantag utgör de höglänta områdena i Steninge och Harplinge socknar. Likt förekomsterna runt Skuttran, ett av Viskans biflöden, och därifrån in mot socknarna Karl Gustav, Kungsäter och Gunnarsjö (figur 4, område 3) förklaras sannolikt den förtätningen bäst av befolkningstrycket.

Olika lokaler – särskilda platser och en halländsk kulturgräns?

En funktionsuppdelning där olika verksamheter har förlagts till olika platser har diskuterats men ytterst lite har kunnat göras för att med riktade undersökningar och analyser ta reda på om dylika antaganden har en reell grund. Att de undersökta lokalerna har använts på olika sätt visas av undersökningarna kring Karsefors där såväl tvärpilar som skrapor i förhållande till andra redskap förekom ytterst sparsamt (Göteborgs universitet 1992; Anberg 1991). Det betydande fyndmaterialet indikerar en kontinuerlig närvaro under mesolitikum och hela neolitikum. Lokalen verkar inte ha utgjort någon permanent uppehållsplats vilket skulle kunna förklara bristen på skrapor medan frånvaron av tvärpilar kan synas förvånande eftersom denna redskapstyp i allmänhet tolkas som kopplad till jakt- och fångststationer. Som nämnts förekom tvärpilar rikligt både på Tröingeberg C och på Slottsmöllan.

Även mellan Getinge och Asige har en lokal av ovanligt slag undersökts. På en höjdrygg som bildat ett näs ut i en liten sjö eller våtmark fanns såväl ett kulturlager som flera större gropar. De nedre fyllningarna i groparna bestod av fyndtomma grus- och sandlager medan de översta fyllningarna i groparna liksom kulturlagret innehöll grov keramik och neolitiska flintföremål. Nordqvist ansåg att platsens läm-

ningar liknade dem som undersökts i Sarup på Fyn och i Stävie utanför Lund och lokalen tolkades i enlighet med detta utan att aktiviteterna på platsen diskuterades i mer specifika termer (Nordqvist 1996).

Från undersökningen Kärragård, Laholms lfs RAÄ 164, föreligger ett jämfört med Tröingeberg C annorlunda tidigneolitiskt material vilket framkom blandat med mellanneolitisk keramik. I flintmaterialet finns få redskap och bland dessa dominerar skrapor stort. Den mest anmärkningsvärda neolitiska anläggningen var ett brett och djupt dike som en bit ned i slutningen verkade kringgärda höjdryggen. Då det i dikets kulturlager eller fyllning framkom mängder med trattbägarkeramik drogs även där paralleller till Sarup och anläggningen antogs ha haft en liknande utformning och funktion (Wattman 1996).

Skillnader mellan de halländska lokalerna har inte bara diskuterats i termer av kronologi och funktionsuppdelning. Hernek tar i sin tolkning av lokalerna i Lindbergs socken fasta på att det vid Varbergstrakten ska ha funnits en "traditionsgräns" som kan spåras tillbaka till mesolitikum. Under periodens äldsta skede visar det halländska materialet influenser från såväl sandarna- som maglemosekultur medan blandningen längre fram anses definierad genom "beröringspunkter" med såväl lihultkultur som den sydligare erteböllekulturen. Under neolitisk tid ska gränsen vara skönjbar bland annat genom de nio bevarade dösarna och gånggrifternas skilda tillhörighet till olika traditionsområden, ett norskt och bohuslänskt å ena sidan och ett skånskt å den andra (Hernek 1995:41f, 1996; jfr. Nordqvist 1997a). Att dra sådana slutsatser från ett material med utgångspunkt i nio förekomster fördelade längs ett långsmalt geografiskt område som Halland, där dessutom ett par megalitgravar är bevarade i omedelbar närhet till varandra, måste anses som alltför långtgående. Inte att förglömma är naturligtvis att avståndet mellan megalitgravskoncentrationen i Falbygden i Västergötland och de nordligaste halländska gånggrifterna är kortare än avståndet mellan dem inom Halland.

Beträffande de lösfunna tunnackiga yxornas spridning kan att de är mindre vanliga i Halland norr om Varberg jämfört med de södra delarna av landskapet knappast tas som intäkt för kulturella skillnader mellan områdena söder respektive norr om en tänkt Varbergsgrens. Som visas av Sjögrens framställning finns åtskilliga fynd strax öster om landskapsgränsen till Västergötland. Ett område som naturgeografiskt kan betraktas som "norr om Varberg" men av olika anledningar har kommit att hamna på andra sidan om en administrativ gräns. Skillnaderna i frekvens torde snarast bero på att stora delar av norra Halland låg under havsytan under tidigneolitikum samt en sentida indelning där socknar med rikligt med fynd formellt

hamnat på, för halländskt vidkommande, "fel" sida om landskaps- och länsgränserna (Hernek 1995:42; Sjögren 2003:209ff). Den "kulturgräns" som Hernek anser sig kunna identifiera i höjd med Varberg (den så kallade "Tvååkersgränsen" igen) sammanfaller i stort sett med en bred gråzon mellan Hallands två grävande institutioners respektive intresseområden. Av tradition har UV Väst huvudsakligen undersökt lämningar norr om Ätran medan Hallands Läns museer har tagit hand om området söder om samma flod. Det vore naturligtvis behändigt om denna sentida uppdelning sammanfaller med förhistoriska skillnader eftersom undersökningsresultaten då inte behöver diskuteras eller korreleras med varandra. Huruvida skillnaderna huvudsakligen bottnar i förhistoriska förhållanden låter jag dock för tillfället vara osagt.

Iakttagelsen att material från norra Halland har sina närmaste paralleller i materiella uttryck norrut och att fyndsammansättningar från södra visar påverkan söderifrån kan enkelt förklaras geografiskt. Däremot säger detta oss inget om centralområden respektive periferier. Att dela in materialen i primära respektive sekundära förekomster såväl vad tidsställning som vad "kulturell tillhörighet" avser är missvisande. Vad som kan synas märkligt är att ingen har tagit utgångspunkt i hur de halländska materialen framstår om de inte jämförs med omgivande områdens. Att materialen skulle ha uppfattats som avvikande av de människor som levde under perioden är mindre troligt. Om vi ska kunna närma oss hur de uppfattade sin vardag torde vi få ta de förekomster som finns och beakta vad de visar "i kraft av sig själva".

Bosättningsmönster i Halland under neolitikum

Jag har ovan mest berört kronologiska och metodiska frågor eftersom dessa är de som främst diskuterats i de rapporter och artiklar som funnits till hands. Nedan diskuteras några infallsvinklar på lokaler med neolitiska huslämningar. Syftet är inte att skapa en katalog över neolitiska hus och för mer utförliga presentationer av de enskilda byggnadslämningarna från Halland hänvisas till tidigare sammanställningar (Westergaard 1995b; Nordqvist 1996:107ff; Hernek 1997:276; Westberg 2001).

Inom lokalen Skrea sn RAÄ 177, belägen mellan Heberg och Skrea kyrka, undersöktes inför byggandet av E6/E20 genom Halland senneolitiska boplatzlämningar på nordvästslutningen av en höjdrygg i samma läge som omfattande brons- och järnåldersboplatser. Lundqvist och Kristina Persson anser att de yngre anläggningarna kan vara en av anledningarna till att lämningar från senneolitikum och äldre bronsålder är svåra att finna:

"De kan lätt försvinna som ett 'brus' på en plats där betydligt yngre anläggningar och fynd dominerar bilden. De vaga och svårfunna boplatserna representerar

rar sannolikt en annan boendeform än den som etableras under mitten av bronsålder.” (Lundqvist & Persson 1998:81).

Den kraftiga urlakningen av neolitiska anläggningar i de halländska sandjordarna har upprepat påtalats och är ett stort problem då det ansetts närmast omöjligt att identifiera lämningarna vid torka (Westergaard 1995b, 1998a; Lundqvist & Persson 1998:72f; jfr. Anberg & Wattman 1994). Det är svårt att finna de neolitiska lämningarna även när dessa är ostörda av yngre perioders anläggningar. Sannolikt bidrar också att de neolitiska boplatslämningarna på platser där de har identifierats är flyktiga. Substantiella spår av neolitiska bosättningar saknas i flera fall även där de borde ha framträtt och anläggningarna i sig var tydliga.

I Kärragård, på samma höjdrygg som den ovan nämnda centralplatsen, fanns även en mindre uppseendeväckande lämning, benämnd hus 10. Stolphålen tolkades som efter en tvåskeppig cirka tolv meter lång neolitisk byggnad. Till grund för den neolitiska dateringen låg typologiska drag i kombination med stolphålens ljusa, från humöst material urlakade, fyllning. Med ledning av att de neolitiska fynden på platsen nästan uteslutande var från trättbägarkultur daterades huset till denna period (Wattman 1996:24f).

Den övergripande kontextens neolitiska datering finns ingen anledning att ifrågasätta, däremot anser jag själva huslämningens form som feltolkad liksom ett par anläggningar vilka tolkades som gropar men som snarare har utgjort stolphål och ingått i den aktuella huskonstruktionen. Av planen framgår att lämningen bestod av minst två överlappande mesulakonstruktioner av vid det här laget väldefinierad typ. En sådan tolkning lämnar oss med typologiskt välförankrade och vanligt förekommande drygt fem meter breda senneolitiska hus i stället för den märkliga, endast 3,7 meter breda, konstruktion som antas i rapporten. Det exakta utseendet och längden på lämningarna går så här i efterhand inte att säkerställa och det är också ogörligt att reda ut huruvida den ytterligare byggnadslämning som kan anas norr om de båda tydliga också den var spår efter ett liknande hus.

De senneolitiska boplatser som har undersökts i till exempel sydvästra Skåne präglas av att få anläggningar har gått att knyta till husen och att få fynd har återfunnits i anslutning till byggnaderna (Artursson & Wikborg 1999:43ff; Rosberg & Lindhé 2001:23; Sarnäs & Nord Paulsson 2001:103). Bristen på daterande fynd och till husen relaterade anläggningar i Kärragård får därför anses som typisk för senneolitiska lämningar.

En nyligen uppdagad lokal i Skogaby i Veinge socken, där träkol från ett stolphål i ett tvåskeppigt hus daterades till övergången från mellan- till senneolitikum, ver-

kar ha utgjort en större neolitisk boplat. I närheten av undersökningsytan har tidigare en håleggad flintyxa återfunnits. Förutom fem tidigneolitiska dateringar, varav två på träkol från två olika härdar, daterades en grop också den till senneolitikum men då till senare delen av perioden. Platsen är endast förundersökt och det är ännu oklart i vad mån de preliminära dateringarna kan bekräftas (Bjuggner & Svensson 2005).

Hus II från Hästhagen i Snöstorp är ett av få arkeologiskt undersökta sydsvenska långhus som kan hänföras till mellaneneolitikum. I rapporten från Hästhagen dateras det 17 meter långa och drygt fem meter breda långhuset dels av en hård daterad till äldre bronsålder som överlagrade ett stolphål i vägglinjen och dels på typologiska grunder. Det noteras även att samtliga stolphål efter huset hade knappt synliga fyllningar av ljusbrun, svagt humös, sand (Westergaard 1995a:9f, 29; 1995b). I början av 1990-talet, när huset undersöktes, fanns det inte många paralleller att tillgå vad husets konstruktion avser. Efter UV-Syds undersökningar inom Väst kustbaneprojektet i Skåne och ett antal danska publikationer kan stolpsättningen i Hus II sägas ansluta till ett sent mellaneneolitiskt byggnadsskick (Andersson 2004:149ff; Svensson 2004:205f). I jämförelse med de senneolitiska husen präglas de äldre byggnadslämningarna av att stolphålen i mittraden har varit placerade på jämna avstånd ifrån varandra. Den typiskt senneolitiska indelningen av långhusen (Björhem & Säfvestad 1989) lyser med sin frånvaro.

I Hästhagen-huset har de tre takbärande mittstolparna varit placerade med sex meters mellanrum. Andra, mer osäkert daterande, drag är de utpräglade rundade gavlarna på dessa de äldsta identifierade långhusen i Sydskandinavien. De mellaneneolitiska husen verkar också i förhållande till längden generellt att ha varit något smalare än de senneolitiska även om undantag finns. Till intrycket av att huslämningen i Snöstorp inte skall föras till senneolitikum, den period som annars genererat överlägset flest byggnadslämningar från neolitikum, bidrar de avsmalnande ändarna och oregelbundna och segmentartade vägglinjerna med till synes osystematiskt placerade stolpar. Detta byggskick står i uppenbar kontrast till det senneolitiska vars byggnadslämningar präglas av en strikt regelbundenhet och en ofta häpnadsväckande enhetlig stolpsättning även längs väggarna.

Jag berörde tidigare en undersökning inom RAÄ 177 i Skrea sn som genomfördes i början av 1990-talet. En formellt odaterad lämning, Hus 18, kan med ledning av stolpsättningen och fynd av taggrådsornerad keramik i närheten antas vara efter ett neolitiskt hus. Huset identifierades först vid efterbearbetningen, av planen framgår att det är av en modell som i typologiskt avseende ska föras till senneolitikum (Lundqvist & Persson 1998:39ff). Inga fynd gjordes i husets stolphål men ythuggna

flintredskap och för perioden typisk keramik framkom såväl intill lämningen som spritt över den undersökta ytan, dock i små mängder (a.a.:73ff).

Längre söderut, också det i Suseåns dalgång, undersöktes inom samma projekt ytterligare ett par senneolitiska huslämningar. Huset från Getinge socken RAÄ 94 är av en typ som i de flesta avseenden ansluter till ett senneolitiskt byggnadsskick medan de radiometriska dateringarna placerar det i bronsålder. Gården har varit belägen på en flackt lutande avsats i en norrsluttning. I kulturlagerrester och anläggningar inom och i anslutning till den tvåskeppiga huskroppen återfanns ett fyndmaterial som till del är av senneolitiskt slag och till del härrör från äldre bronsålder. Den äldre av två träkolsdateringar från stolphål i mittraden stöder en datering till mitten av det andra årtusendet. Den närmare tidsställningen är dock problematisk då ett förkolnat sädeskorn (*Hordeum*) från ytterligare ett stolphål som fördes till huslämningen daterades till yngre bronsålder (Strömberg 1998:211ff).

Betydligt säkrare dateringsmässigt är det långhus och det grophus som undersöktes inom Slöinge socken RAÄ 70:2 även om den radiometriska dateringen av grophuset, som nämnts ovan, var missvisande (Strömberg 1993:15ff). Ett grophus i Eldsberga, på en plats som annars dominerades av rostningsgropar för säd från bronsålder, daterades såväl av fynd som av två träkolsdateringar till senneolitikum. En kokgrop som daterades till 1020-850 f.Kr. var grävd genom fyllningen vilket stratigrafiskt låser anläggningen (Fors 1996:6f, 19, Fig. 28-31). Innehållet i ett kulturlager från Sannarp i Årstads socken indikerar också en mer varaktig senneolitisk bosättning. Kulturlagret tolkades som ansamlat på ett nedsänkt golv i ett hus, tyvärr återfanns inga andra tydliga konstruktioner från bosättningen (Streiffert & Strömberg 1999:27, 67; Strömberg 2005:199).

Det finns således ett antal undersökta lämningar från Halland vilka med stor säkerhet kan anses som spår efter neolitiska byggnader medan det för ett större antal dels är osäkert om de alls är efter egentliga hus eller hyddor och dels är osäkert vad de har för datering. Flera av dem är fragmentariska och undersökningarna av dem har inte bidragit med mycket information utöver att de helt eller delvis ansluter till kända, eller snarare antagna, konstruktionslämningar vilka även de får anses som osäkra. I en genomgång av undersökningarna inom Västgasprojektet konstaterar Bengt Nordqvist att inga konkreta och tydliga huslämningar från stenålder återfanns inom någon av de undersökta ytorna. Bristen på referensmaterial påtalas liksom att "...grundprinciperna för hur stolphål brukar sammanbindas med varandra oftast är mycket oklara." (Nordqvist 1996:107f).

Trots reservationer väljer Nordqvist att, i ljuset av senare tillkomna publikatio-

ner och undersökningsresultat, redovisa fem möjliga neolitiska huslämningar från en av undersökningarna, den vid Diseflat. De eventuella husen presenteras enskilt i en figur utan rumsliga relationer till övriga lämningar. Var de legat på ytan och vilka anläggningar som förs till respektive kontext saknas uppgift om såväl i texten som på planerna. Samtliga är, om de alls kan godtas, illa åtgångna och odaterade även om mängden anläggningar och fynd i närheten av ett par av dem indikerar en neolitisk datering. Den enda ¹⁴C-analysen från någon av de hypotetiska konstruktionerna daterade träkolet i ett stolphål till yngre bronsålder. Som Nordqvist påpekar kan lämningarna godtas som dåligt bevarade rester, de kan dock inte tillföra mycket i en diskussion kring bebyggelsens karaktär och rumsliga fördelning inom det annars uppenbart neolitiska aktivitetskomplexet vid Diseflat (Nordqvist 1996:107ff).

Varför är det då viktigt att avgöra om det verkligen har förekommit huslämningar inom de undersökta ytorna? Det kan framstå som hårklyveri att inte enkelt sätta likhetstecken mellan boplatser och förekomst av hus även när några sådana inte har kunnat iakttas. Vi kan utgå ifrån att de fyndmaterial som tillvaratagits härrör från aktiviteter under respektive period. Däremot vet vi vad neolitikum avser dåligt vad som försiggick på olika platser och om det förekom lokaler av skilda slag. Mer permanenta bosättningar kan ha blandats med mer tillfälligt nyttjade lokaler. Det är därför av yttersta vikt att konstatera om omfattande fyndmaterial ledsagas av egentliga boplatzlämningar eller om de har ansamlats under andra omständigheter.

Det är vanskligt att anta ett enkelt samband mellan rika fyndmaterial och begreppet boplatser utan mer utförlig analys. Det kan visa sig helt avgörande för vår förståelse av periodens lämningar om lokaler kan påvisas där det faktiskt har respektive inte har förekommit egentliga bostadshus. Sökandet efter byggnadslämningar från neolitikum bör fortsatt vara prioriterat vid arkeologiska undersökningar. Det är i ljuset av det nuvarande kunskaps- och forskningsläget av vikt att inte förekomsten av hus antas på svaga grunder med utgångspunkt i resonemang som att om det har funnits en boplatser här så har det väl funnits bostäder...

Genomgången har bland annat visat att det i Halland har funnits senneolitiska hus inom vad som får antas vara jordbruksbaserade gårdar av det slag som tidigare framkommit i västra och södra Skåne. Det är anmärkningsvärt att det så långt norrut som vid undersökningarna inom Svinesundsprojektet i Vestfold på den norska sidan av gränsen framkom senneolitiska långhuslämningar som så till den grad ansluter till det från Sydskandinavien kända mönstret (Rønne 2003:187ff). De geografiskt vitt spridda byggnaderna verkar ibland ha uppförts närmast enligt samma detaljerade konstruktionsritning. Om planer över de senneolitiska husen läggs på varandra visar det sig att

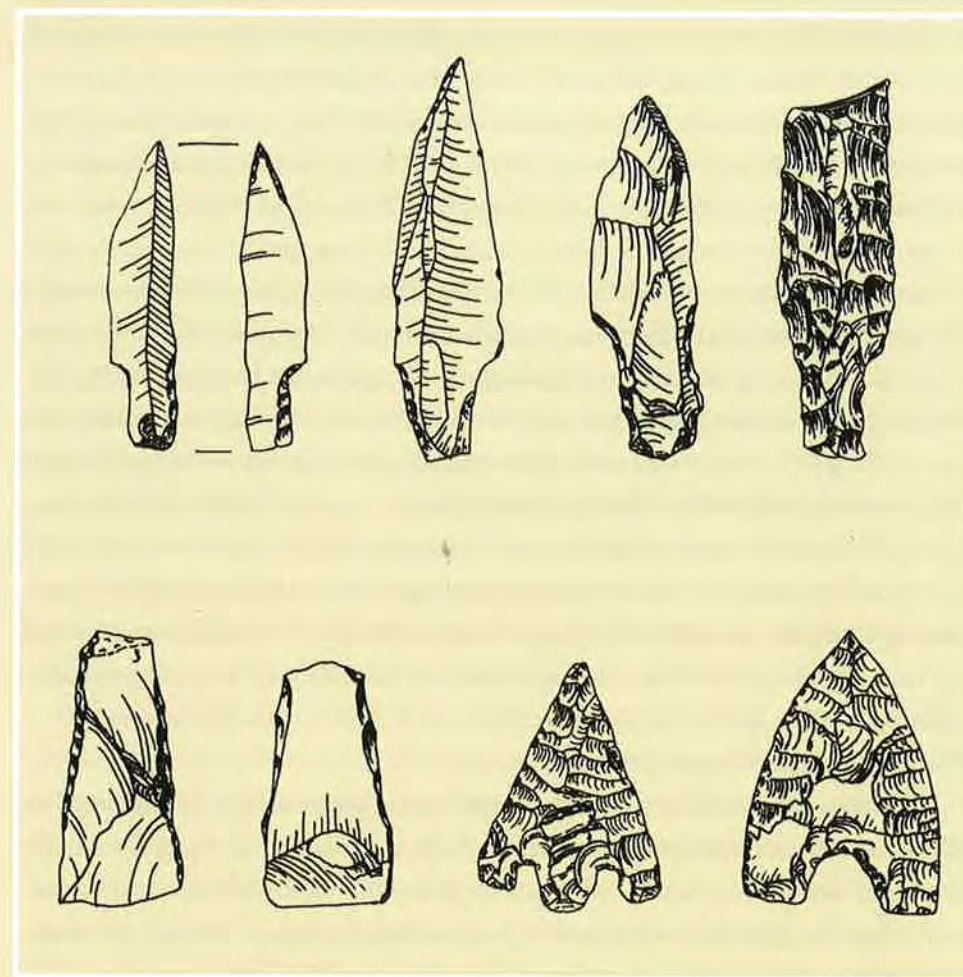
flera av konstruktionerna har varit så lika att de enskilda stolphålen kommer av överlappa med inga eller minimala förskjutningar. Detta gäller även de stolphål som ibland kan synas osystematiskt belägna ur byggtknisk synpunkt. Intressant är att en av de senneolitiska boplatserna i Norge omgavs av ett omfattande system med odlingsrösen vilket är ytterligare ett belägg för att gårdarna var av permanent slag.

Makrofossil från huset i Getinge visar att det bland de odlade sädesslagen förekom nakenkorn (*Hordeum nudum*) och vete (*Triticum*, enkorn eller emmer) vilket skulle kunna tolkas som efter specialiserad odling och konsumtion. Ett intryck som förstärks av att det också fanns åkerogräs i proverna vilket tyder på permanent brukade åkrar medan vicker är mer svårbestämt i detta avseende. Kosten bestod sannolikt också till en inte så ringa del av hasselnötter, sådana skal återfanns spritt i hela lämningen i inte mindre än hälften av de fjorton analyserade proverna där även hallon återfanns.

Mellanneolitiska boplatser och aktivitetsytor

Avslutningsvis ska jag endast kort beröra forskningen kring ett av arkeologins mer svårhanterliga problemområden, övergången från tidig- till mellanneolitikum och relationen mellan de tre traditionellt anförda så kallade neolitiska kulturgrupperna. Från mellanneolitiska boplatssammanhang har vid arkeologiska undersökningar längs Hallandskusten en del, främst gropkeramiska, material tillvaratagits men då främst från lagerbildningar med tidsmässigt blandat material. Några säkert daterade mellanneolitiska anläggningar har inte framkommit och lämningarna från till exempel Snapparp och Påarp vid Laholmsbukten har tolkats som omrörda avfalls- eller utkastlager (Carlie 1988a, 1988b; 1994; 1995:15ff). En lokal strax norr om Varberg, Lindberg sn RAÄ 121, kan ytterligare belysa situationen och svårigheterna med att flytta fram positionerna. Trots ett omfattande och till synes homogent gropkeramiskt fyndmaterial och matskorpedateringar från fem keramikskärvor vilka var i enlighet med materialets förväntade tidsställning, genererade endast ett träkolsprov av sex från anläggningarna på platsen en mellanneolitisk datering. Detta trots att proven togs från vad som bedömdes som slutna neolitiska anläggningsfynd (Hernek 1995).

Snöstorps socken är väl representerat med lösfynd från det sena neolitiska skeendet men vid undersökningen av Brogård, den till ytan största undersökningen i södra Halland belägen någon kilometer nordost om Hästhagen, framkom inte annat än sparsamma eller sporadiska spår från den mellan- och senneolitiska närvaron i trakten (Carlie 1993:9, 25f, 68, 70f). Förhållandet är som sagt märkligt men inte unikt för Halland. Även i sydvästra Skåne är, trots de senaste årens intensiva undersök-

Figur 5. Samtida pilspetsar? Teckning: Anne Carlie. Efter Carlie 1988b.

Fig. 5. Contemporary arrowheads? Drawing: Anne Carlie. After Carlie 1988b.

ningar, de mellanneolitiska boplatslämningarna dåligt kända och fortfarande ytterst svårfångade (Svensson 2004:191ff). En jämförelse med området runt Sarup på Fyn är intressant. Jämfört med boplatslämningarna från MN II är bristen på identifierade MN III-lokalerna slående. En viss återhämtning kan anas under MN IV-V men att det skett en kraftig tillbakagång i antalet bebodda platser verkar klart (Andersen 1999:292ff). Endast ett par halländska lokaler har undersökts där det har förekommit material som har tolkats som stridsyxekeramik från boplatssammanhang, bland annat i Varla vid Kungsbacka och inom Slöinge RAÄ 67 i den ovan påtalade koncentrationen längs Suseån (Schaller Åhrberg 1998:134f; Hernek m.fl. 1998). Några anläggningar och boplatstrukturer har dock inte kunnat kopplas samman med fynden.

Jag har ovan berört diskussionen kring de tvåreggade spetsar och hjärtformiga ythuggna pilar, både med tånge och med urnupen bas, som uppträder på de gropkeramiska lokalerna. Robert Hernek diskuterar de senare och menar vad gäller just dessa typer att deras antagna datering till senneolitikum och äldre bronsålder inte ska tas för given. I själva verket finns åtskilliga exemplar som kan knytas till såväl tidig- som mellanneolitiska sammanhang (Hernek 1995:31ff). När de olika pilspetsarna uppträder som i Snapparp och i Bläshammar skulle de kunna vara delar i ett och samma material. Karakteristiska gropkeramiska ledartefakter som cylindriska spånkärnor saknades i Snapparp (Carlie 1988a, 1988b) medan de förekom vid undersökningen av Olas och var talrika vid Bläshammar i Lindbergs socken. Flera cylindriska spånkärnor har också genom åren plockats från matjorden vid Olas före undersökningen (Persson 2000, 2005).

Den ovan redovisade teknologiska förändringen under tidigneolitikum med en successivt allt större andel skrapor bland flintredskapen kan tolkas som att den förebådar det gropkeramiska "teknokomplexet", så som det visar sig i flintmaterialen. Vad gäller tångepils spetsar och cylinderteknik finns de belagda på norska lokaler allt sedan neolitikums början eller till och med mesolitikums slutskede (Nordqvist 1997:159ff). Det finns alltså inte något behov av förklaringsmodeller där "plötsligt uppträdande" eller hastig förändring utgör premisser. Svårigheterna med att komma till rätta med de mellanneolitiska redskapsinventariernas sammansättning och deras relationer till varandra kan till stor del skyllas på ett envist framhårdande i en kulturhistorisk vanföreställning. Den äldre separationen och klassificeringen av materialen har återkommande visats vara i strid med tillgängliga data. Hade arkeologerna tagit konsekvensen av detta och i stället behandlat periodens material likt lämningar från övriga tidsperioder, där samtidighet anses som den avgörande faktorn för samöre, hade sannolikt forskningen kring de mellan-

neolitiska samhällsförhållandena vid det här laget kunnat flytta fram sina positioner åtskilligt längre än vad som idag är fallet.

Mats Jonsäter (1984:46) menar att om en invandring skett borde man kunna identifiera ett kärnområde och sedan en successiv spridning från detta område. Frågan är dock om detta är möjligt med nuvarande kunskap och upplösning i dateringarna av de enskilda lokalerna. Det är inte säkert att vår kunskap räcker för att skilja ett äldre material från ett hundra år yngre material, om där nu alls föreligger någon skillnad mellan dem. Den osäkerhet som ¹⁴C-dateringarnas standardavvikelse för med sig gör att denna metod inte kan ge någon ytterligare ledning även om det som avses skulle råka bli daterat. Om vi godtar tolkningen att en etniskt definierad grupp har invandrat är det osäkert om en snabb eller gradvis invandring alls skulle gå att avslöja med gängse arkeologiska metoder och kunskap. Det kan ta sin stund men det tar varken hundra eller femtio, eller ens tio år, att paddla runt Skandinavien – om det nu var så de färdades. Det finns heller ingen klar bild av hur ett sådant förlopp skulle skiljas från ett där det är den materiella kulturen som förändras inom lokaler etablerade av i trakten sedan tidigare boende grupper. Det gropkeramiska redskapsinventariet kan i mångt och mycket sägas förebådat redan i den tidiga trättbägarkulturens utveckling. De halländska förekomsterna behöver inte tolkas som från invandrade eller passerande etniska grupper vilka väsentligt skilt sig från sedan tidigare etablerade invånare.

De syd- och mellanhalländska materialen, och för all del de norska och västsvenska i stort, har hittills främst diskuterats med kronologiska frågor i åtanke och huruvida de tillvaratagna fynden utgör egentliga gropkeramiska material. Det har framförts att de ska räknas som resultatet av en särutveckling eller funktionsuppdelning av lokalerna inom sen trättbägarkultur (Carlie 1995:15ff; Nordqvist 1997:152ff). En tolkning av relationen mellan det gropkeramiska komplexet och de båda andra neolitiska kulturerna är att det är människor från samma övergripande samhällsordning som genererat de olika materialen. Skillnaderna skulle då botten i antingen olika sociala eller ekonomiska villkor eller förklaras funktionellt i att samma grupp människor förlagt skilda verksamheter till olika platser. Stridsyxekeramiken skulle enligt de mest långtgående tolkningarna vara förknippad med begravningsritual i ett samhälle vars profana uttryck var den gropkeramiska materiella kulturen. Något som väckt ett starkt motstånd bland andra uttolkare (Browall 1991:111ff, Nordqvist 1997b:164ff, Edenmo m.fl. 1997:198; Hallgren 1997:113ff).

En trolig förklaring till de vitt skilda uppfattningarna och förvirringen är att de typologiskt definierade materialen och skeendena har mindre bärighet än vad som

antagits. Flera av de mellaneneolitiska grupperna kan vara uttryck för regionala eller till och med lokala variationer vilket gör att inventariernas spridning kan ha varit mycket begränsad i tid och rum. Mycket tyder på att vi idag inte kan indela och identifiera de mellaneneolitiska boplatSMaterialen med den precision som ibland föresvävats. Detta finns under alla omständigheter inget som för närvarande tyder på annat än att de äldsta groppkeramiska lokalerna i Halland härrör från början av mellaneneolitikum, det vill säga århundradena närmast före 3000 BC (Persson 2005).

Konklusion

Framställningen har mest handlat om kronologiska och typologiska frågor. Det tyngdpunkten i forskningen så här långt främst har legat vid sådana frågor. Det halländska området under neolitikum är ett forskningsfält i sin linda. Få analyser av andra aspekter än de förstnämnda finns att tillgå. Jag har i det ovanstående försökt att lyfta fram ett antal frågeställningar av central betydelse för halländskt vidkommande. Implicit i framställningen finns därmed också de teman som bör, och förhoppningsvis kommer att, vara föremål för fortsatta undersökningar de närmaste åren. Bland annat är det oklart i vad mån den neolitiska materiella kulturen ledsagades av en egentlig neolitisk ekonomi. Likheter med omgivande områden kan ibland skönjas, landskapets lämningar ansluter i flera avseenden till tidigare identifierade överregionala mönster och utvecklingsspår. I andra avseenden verkar Halland avvika. Relationen mellan de materialgrupper som kommit att benämnas gropkeramisk respektive strids- eller båtyxekultur är i Halland liksom annorstädes oklar. En omfattande grundforskning återstår för att få kronologisk och rumslig ordning på lämningarna.

Det finns mycket som tyder på att flera av de enskilda halländska lokalerna har använts under en begränsad tidsperiod. Även på en plats som Slottsmöllan, där omständigheterna är ytterst gynnsamma för bosättning eller säsongsmässiga besök, är det en begränsad tidsperiod som "slår igenom" i fyndmaterialet. Om det större området bebotts kontinuerligt har de enskilda, mindre, bosättningarna skiftat plats återkommande. Ett flertal frågor måste ställas. Varför skiftar boplatsslokaler läge även om de finns kvar inom samma resursområde? Är det vi uppfattar som en större boplat i själva verket ett flertal efter varandra följande små bosättningar och aktivitetssytor vilka på grund av den dåliga kronologiska upplösningen i materialet inte kan åtskiljas? Kvar att förklara är varför bosättningen vid till exempel Slottsmöllan verkar upphöra helt i början av mellananeolitikum. En angelägen uppgift, som inte

är specifik för den neolitiska forskningen, är att problematisera boplatsbegreppet och diskutera och nyansera tolkningarna av spåren inom de undersökta ytorna.

En diskussion som bör fördjupas bottnar i iakttagelsen att bristen på sen mellan-
neolitisk och senneolitisk keramik synes orimlig i förhållande till hur fullständigt
dessa perioders flintartefakter dominerar bland lösfynd och inom de arkeologiskt
undersökta ytor i form av radiometriska dateringar, identifierade hus och anlägg-
ningar. Det enda som kan lösa problemet är att visten med anläggningar undersöks.
Möjligen har tidigare alltför stor energi lagts på lagerbildningar och fyndinsamling
vilket skett på bekostnad av undersökningar av anläggningar och boplotsstrukturer.
Det torde vara den främsta prioriteringen för den framtida verksamheten: att iden-
tifiera och undersöka neolitiska *anläggningar*.

Ett annat arbete som kvarstår för halländskt vidkommande är en vidare landskapsanalys. Relationen mellan de undersökta lokalerna och redskapsinventarierna är i stort sett obearbetade, såväl inom de enskilda undersökningarna som i jämförelse med kringliggande platser. Förmodanden görs oftast i allmänt hållna ordalag och bottnar inte i analys av de specifika resultaten från de halländska lokalerna utan är allt som oftast hänvisningar till vedertagna rön från andra geografiska områden även om enstaka undantag finns. Det torde vara angeläget att studera vad de halländska materialen faktiskt visar i stället för att pressa in dem i en sedan tidigare upprättad mall som baseras på rön från andra regioner. Det finns inom uppdragsarkeologin en oerhörd kunskap och en hittills dåligt utnyttjad potential. Material till avsevärd fördjupning finns i överflöd och det är väl egentligen bara att sätta igång...

Litteratur och källor

- Anberg, S. 1991. Karsefors. Förnyad genomgång av fyndmaterialet från de arkeologiska utgrävningarna 1928 och 1950. Manus, Stiftelsen Hallands länsmuseum.
- Anberg, S. 1995. *Transgressions- och flygsandsproblematik vid Allarp*. RAÄ 31, Allarp 2:64, Skummeslövs socken. Halmstad. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Länsmuseum).
- Anberg, S. 1996. *Genevad en överlagrad mesolitisk boplatz i Södra Halland*. RAÄ 74, Tönnersa 16:2, Eldsberga socken, Halland. Stiftelsen Hallands Länsmuseum, Uppdragsverksamheten, Halmstad.
- Anberg, S. 2000. *Eldsberga socken Raä 135. Lilla Böslid 6:1. Gång- och cykelväg mellan Eldsberga och Trönninge*. Halmstad. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Länsmuseum 2000:3).
- Anberg, S. & Wattman, N. 1994. Laholms lfs RAÄ 141, Köpinge 12:1. Rapport från arkeologisk undersökning 1993. Stiftelsen Hallands Länsmuseum.
- Anberg, S., Streiffert, J. & Wranning, P. 2002. Tröingebergsboplatsen, Område C, Arkeologisk Undersökning 1998. I: Johansson, N., Streiffert, J. & Wranning, P. (red.) *Landskap i förändring volym 4*. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 127:1-2 och fastigheten Tröinge 4:9, Vinberg socken, Halland. Hallands Länsmuseum Landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Länsmuseum 2002:2).
- Andersen, N.H. 1999. *Saruppladsen. Sarup vol. 2*. Jysk Arkæologisk Selskab og Moesgaard Museum. Højbjerg. (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXXIII:2, 1999).
- Andersson, M. 2004. Domestication and the first Neolithic concept 4800-3000 BC. I: Andersson, M., Karsten, P., Knarrström, B. & Svensson, M. *Stone Age Scania*. Riksantikvarieämbetet. (Skrifter No 52).
- Arbman, H. 1954. Hallands forntid. I: Weibull, C. m.fl. (red.) *Hallands historia Band 1*. Hallands Läns Landsting, Halmstad.
- Artursson, M. & Wikborg, J. 1999. Slutundersökningsområde 4:F. I: Artursson, M. (red.) *Glumslöv – Boplatz- och bebyggelselämningar från tidig neolitikum till yngre järnålder*. Skåne, Glumslöv och Kvistofta sn, Västkustbanan. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologisk Undersökning UV Syd Rapport 1999:40).
- Bjuggner, L. & Svensson, M. 2005. *Väg 117 Förundersökning - Delområde 6:3 och 7:3*. Arkivrapport. Hallands länsmuseum Landsantikvarien.
- Björhem, N. & Säfstestad, U. 1989. *Fosie IV. Byggnadstradition och bosättningsmönster under senneolitikum*. Malmö Museer. (Malmöfynd 5).
- Björk, T. 1987. *Neolitikum i södra Halland – Tönnersjö och Höks härader*. Seminarieuppsats i arkeologi vid Lunds Universitet.
- Browall, H. 1991. Om förhållandet mellan trattbägarer och gropkeramisk kultur. I: Browall, H., Persson, P. & Sjögren, K-G. (red.) *Västsvenska Stenåldersstudier*. Göteborgs universitet Institutionen för arkeologi. (Gotarc Serie C. Arkeologiska skrifter No 8).
- Carelli, P. Thunder and Lightning, Magical Miracles. On Popular Myth of Thunderbolts and the Presence of Stone Age Artefacts in Medieval Deposits. I: Andersson, H., Carelli, P., Ersgård, L. (red.) *Visions of the Past – Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology*. Central Board of National Antiquities. (Lund Studies in Medieval Archaeology 19. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter nr 24).
- Carlie, L. 1988a. *Laholms lfs Snapparp 1:9 RAÄ 69*. Arkeologisk Undersökning. Arkivrapport. Hallands Länsmuseum Uppdragsverksamheten, Halmstad.
- Carlie, L. 1988b. SNAPPARP – en neolitisk uppehållsplats. I: *Halland 1988*.
- Carlie, L. 1991. Översandade boplatser – ett djupliggande problem. I: *Utskrift 1*.
- Carlie, L. 1993. *Halland Snöstorps socken Brogård*. Rapport. Arkeologisk undersökning 1989-1990. Hallands länsmuseum Uppdragsverksamheten Halmstad.
- Carlie, L. 1994. *Halland Trönninge socken Påarp 1:193*. Arkeologisk undersökning. Arkivrapport. Stiftelsen Hallands Länsmuseum, Uppdragsverksamheten, Halmstad.
- Carlie, L. 1995. Påarp – en mellanneolitisk fångstboplatz. I: *Utskrift 4*.
- Carlie, L. m.fl. 1998. *Projektprogram för Västkustbanan, delen Torebo-Heberg*. Hallands Länsmuseum Landsantikvarien/Riksantikvarieämbetet. (Landskap i förändring volym 1).
- Carlie, L. 2004. *Landskap i förändring volym 5*. Rapport från den arkeologiska undersökningen av tvårösboplatsen RAÄ 127:2, Vinberg socken, Halland. Hallands länsmuseum, Landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Rapporter från Hallands länsmuseum 2004:3).
- Edenmo, R., Larsson, M., Nordqvist, B., Olsson, E. 1997. Tre arkeologiska regioner – Två neolitiska samhällsbilder. I: Larsson, M. & Olsson, E. (red.) *Regionalt och interregionalt – Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 23).
- Engelmark, R. 1998. Pollenanalyser i Skreaområdet. I: Lundqvist, L. (red.) *Bebyggelse och kulturlandskap. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II*. 1993-1995. *Sträckan Getinge-Heberg*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1998:1).
- Engelmark, R., Linderholm, J. & Wallin, J-E. 2000. Bilaga 8 – Rapport, miljö- arkeologiska undersökningar. I: Strömberg, B. (red.) *Boplatser och fossilt odlingslandskap. Arkeologi längs Väg E6/E20 i Södra Halland. Del III*. 1993-1996. *Sträckan Kvibille-Slöinge*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1998:21).
- Fischer, A. 2002. Food for Feasting? I: Fischer, A. & Kristiansen, K. (red.) *The Neolithisation of Denmark*. J.R. Collis Publications, Sheffield.
- Fors, T. 1996. *Rostningsgropar från bronsåldern vid Eldsberga*. RAÄ 126, Eldsberga 44:1, Eldsberga socken, Halland. Stiftelsen Hallands länsmuseum Landsantikvarien. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Länsmuseum 1996:7).
- Frisk, M. & Larsson, K. 1999. *Agrarhistorisk landskapsanalys över Hallands län – Länsöversikt*. Riksantikvarieämbetet/Hallands länsmuseum Landsantikvarien/Länsstyrelsen i Hallands län. (Landskapsprojektet 1999:7).

- Glørstad, H. 2003. Torpum 10 – en boplass fra overgangen mellom mesolitikum og neolitikum. I: Glørstad, H. (red.) *Svinesundsprojektet Bind 2*. Universitetets Kulturhistoriske Museer Fornminneseksjonen, Oslo. (Varia 55).
- Göteborgs Universitet. 1992. *Halland, Karsefors, Laholms lfs, Lejeby 3:25 RAÄ 74*. Arkeologisk undersökning. Institutionen för arkeologi.
- Hallgren, F. 1997. The Battle Axe Culture of Northern Middle Sweden. I: *Early Corded Ware Culture The A – Horizon – fiction or fact?* International Symposium in Jutland 1994. Arkæologiske Rapporter nr. 2, 1997. Esbjerg Museum.
- Hernek, R. 1995. *Två neolitiska fångstboplatser vid Viskafjordens mynning*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1995:12).
- Hernek, R. 1996. En mellanneolitisk fångstplats vid Varberg. I: *Utskrift 5*.
- Hernek, R. 1997. Hyddor och hus från västsvensk stenålder. I: Larsson, M. & Olsson, E. (red.) *Regionalt och interregionalt – Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 23).
- Hernek, R., Jerkemark, M., Persson, K. & Strömberg, B. 1998. Slöinge RAÄ 67. I: Lundqvist, L. (red.) *Bebyggelse och kulturlandskap. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II. 1993-1995. Sträckan Getinge-Heberg*.
- Jaksland, L. & Tørhaug, V. 2004. Vestgård 6 – en tidligneolettisk fångstboplass. I: Glørstad, H. (red.) *Svinesundsprojektet Bind 3*. Universitetets Kulturhistoriske Museer Fornminneseksjonen, Oslo. (Varia 56).
- Jensen, O.W. 1999. From divine missiles to human implements. I: Gustafsson, A. & Karlsson, H. (red.) *Glyfer och arkeologiska rum*. Göteborgs Universitet Institutionen för arkeologi. (Gotarc Series A vol 3).
- Jensen, O.W. 2002. *Fortid i historien*. Göteborgs universitet Institutionen för arkeologi. (Gotarc Serie B. Gothenburg Archaeological Theses no 19).
- Johansen, K. B. 2004. Vestgård 3 – en boplass fra tidligneolettikum. I: Glørstad, H. (red.) *Svinesundsprojektet Bind 3*. Universitetets Kulturhistoriske Museer Fornminneseksjonen, Oslo. (Varia 56).
- Johnson-Augustsson, K. 1975. Halländska dösar och hällkistor. I: *Halland 1975*.
- Jonsäter, M. 1984a. Äldre stenålder – tiden före 3000 f Kr. I: Furingsten, A., Jonsäter, M., Weiler, E. (red.) *Från flintverkstad till processindustri – De första 9000 åren i Västsverige speglade av UV Västs undersökningar 1968-1980*. Riksantikvarieämbetet. Kungälv.
- Jonsäter, M. 1984b. Yngre stenålder – 3000-1500 f Kr. I: Furingsten, A., Jonsäter, M., Weiler, E. (red.) *Från flintverkstad till processindustri – De första 9000 åren i Västsverige speglade av UV Västs undersökningar 1968-1980*. Riksantikvarieämbetet. Kungälv.
- Koch, E. 1998. *Neolithic Bog Pots from Zealand, Møn, Lolland and Falster*. København. (Nordiske Fortidsminder Serie B. Vol. 16.)
- Källström, L. 1996. *Mursjökulle – en lokal i norra Halland med libultmaterial och tvärpilar*. Fornlämning 90, Bäck 4:1 samt Bäck 7:1, Ås socken, Varbergs kommun, Halland. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1996:11).
- Karl-Göran Sjögren. 2003. "Mångfaldige uhrminnes grafvar..." *Megalitgravar och samhälle i Västsverige*. Göteborgs Universitet Institutionen för arkeologi. (Gotarc Series B. Gothenburg Archaeological theses No. 27. Coast to Coast-books No. 9).
- Lagergren-Olsson, A. 2003. En skånsk keramikhistoria. I: Svensson, M. (red.) *I det neolitiska rummet*. Riksantikvarieämbetet.
- Larsson, L. 1982. A Causewayed Enclosure and a Site with Valby Pottery at Stävie, Western Scania. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1981-1982*. New Series Vol.4.
- Larsson, M. 1984. *Tidigneolitikum i Sydvästskåne – Kronologi och bosättningsmönster*. CWK Gleerup, Lund. (Acta Archaeologica Lundensia Series in 4°. N° 17).
- Larsson, E-L. 1996. Bilaga 9. Makrofossilanalys från A 427. I: Wattman, N. *Kärrgård – boplatser och centralplatser från trättbägar-kultur till medeltid*. RAÄ 164, Kärrgård 3:7, Laholms lfs, Halland. Hallands Läns museer, Landsantikvarien. Halmstad. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Läns-museer 1996:4).
- Lekberg, P. 2002. *Yxors liv, människors landskap*. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Uppsala. (Coast to coast-books 5).
- Lindälv, E. 1980. (3:e uppl.) *Fornfynd och fornminnen i norra Halland*. Nordhallands Hembygdsförening, Kungälv. (Institutet för västsvensk kulturforskning Skrifter 9).
- Liversage, D. 1992. *Barkær – Long Barrows and Settlements*. Akademisk Forlag Universitetsforlaget i København. (Arkæologiske Studier Volume IX).
- Lundqvist, L. 1992. Under Hallands sand. I: *Utskrift 2*.
- Lundqvist, L. (red.). 1998. *Bebyggelse och kulturlandskap. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II. 1993-1995. Sträckan Getinge-Heberg*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1998:1).
- Lundqvist, L. & Persson, K. 1998. Skrea 177 – boplatser från bronsålder och järnålder. I: Lundqvist, L. (red.) *Bebyggelse och kulturlandskap. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II. 1993-1995. Sträckan Getinge-Heberg*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1998:1).
- Munkenberg, B-A. 2002. *Förundersökning av västra delen av RAÄ 42 i Falkenberg*. Arkeologisk förundersökning. Riksantikvarieämbetet. (UV Väst Rapport 2002:19).
- Nilsson, L. 1996. Bilaga 10. Osteologisk analys av brända ben från trättbägarområdet. I: Wattman, N. *Kärrgård – boplatser och centralplatser från trättbägar-kultur till medeltid*. RAÄ 164, Kärrgård 3:7, Laholms lfs, Halland. Hallands Läns museer, Landsantikvarien. Halmstad. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Läns-museer 1996:4).
- Nordqvist, B. 1996. *Några av många. Projekt Västgas 1 – stenålders- och bronsåldersundersökningar längs västgasledningen genom Halland*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska Resultat UV Väst Rapport 1996:14).

- Nordqvist, B. 1997a. Neolitiseringen – social och ideologisk förändring. Väst-sverige. I: Larsson, M. & Olsson, E. (red.) *Regionalt och interregionalt – Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 23).
- Nordqvist, B. 1997b. Gropkeramikerna – fanns de? Väst-sverige. I: Larsson, M. & Olsson, E. (red.) *Regionalt och interregionalt – Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 23).
- Nordqvist, B. 1998. Flygsandsövertäckta och överlagrade boplatsslämningar från stenålder och yngre bronsålder. I: Nordqvist, B., Bramstäng, C., Hernek, R. & Streiffert, J. *Vind och vatten – Arkeologiska undersökningar i Bohuslän och Halland*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Resultat UV Väst Rapport 1998:14).
- Persson, P. 1991. Inte bara Pilane och Lunden. Om tidigt mellan-neolitiska boplatser i Bohuslän. I: Browall, H., Persson, P. & Sjögren, K-G. (red.) *Västsvenska Stenåldersstudier*. Göteborgs Universitet Institutionen för Arkeologi (Gotarc Serie C. Arkeologiska Skrifter No. 8).
- Persson, P. 1998a. *Neolitikums början. Undersökningar kring jordbrukets introduktion i Nordeuropa*. Institutionen för arkeologi Göteborgs Universitet. Fotokopierad disputationsupplaga våren 1998.
- Persson, P. 1998b. Gropkeramikfenomenet på västkusten. I: *in Situ*.
- Persson, P. 1999. *Neolitikums början. Undersökningar kring jordbrukets introduktion i Nordeuropa*. 2:a upplagan. Dept. Of Archaeology and Ancient History, University of Uppsala and Dept. of Archaeology, University of Gothenburg. (Kust till kust-böcker – nr 1).
- Persson, P. 2000. *Olas, en gropkeramisk boplatz i Halland. Rapport från en arkeologisk undersökning av Värö socken RAÄ nr 202, i maj 2000*. Kust till kustprojektet Institutionen för arkeologi, Gbg universitet (Gotarc serie D, Arkeologiska Rapporter No 49).
- Persson, P. 2003. Pollenanalys och näringsfång under neolitikum på Falbygden. I: Persson, P. (red.) *Strandlinjer och vegetationshistoria – Kvartärgeologiska undersökning inom Kust till kust projektet, 1998-2002*. Arkeologiskt Naturvetenskapliga Laboratoriet, Göteborg. (Coast to coast-books – no. 7; GOTARC serie C, Arkeologiska skrifter, no 48).
- Persson, P. 2005. *Fortsatta undersökningar vid Olas, RAÄ 202 Värö socken*. Gotarc Serie D: Arkeologiska Rapporter No 54.
- Pettersson, H. 1993. *Slottsmöllan – en statistisk och databaserad metodstudie på tidineolitiskt keramikmaterial*. C-uppsats. Institutionen för arkeologi Göteborgs Universitet.
- Pässe, T. 1996. Bilaga 1 – Pollenanalytisk undersökning av Tollastorpsmossen i Halland. I: Nordqvist, B. 1996.
- Rosberg, A. & Lindhé, E. 2001. *Öresundsförbindelsen – Svågertorp 8A*. Rapport över arkeologisk slutundersökning Rapport Nr 13. Malmö Kulturmiljö.
- Rostoványi, v. Attila & Hydén, S. 2002. *Öresundsförbindelsen Svågertorp 8B-C*. Rapport över arkeologisk slutundersökning. Malmö Kulturmiljö. (Rapport nr 14).
- Rønne, O. 2003. Stensrød – boplass med spor fra nøstvetfasen, senneolitikum, bronsealder og eldre jernalder. I: Glørstad, H. (red.) *Svinesundsprojektet Bind 2*. Universitetets Kulturhistoriske Museer Fornminneseksjonen. Oslo. (Varia 55).
- Ryberg, E. 1996. Dvärgahuset, Jättagraven och andra kistor. I: *Utskrift 5*.
- Ryberg, E. 2001. RAÄ 162 – undersökning 1996. I: Ryberg, E. & Wranning, P. (red.) *Landskap i förändring volym 2*. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 106, 162, 193 och 195 Skrea socken, Halland. Hallands läns museer Landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Läns museer 2000:1).
- Ryberg, E. & Wranning, P. (red.) 2001. *Landskap i förändring volym 2*. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 106, 162, 193 och 195 Skrea socken, Halland. Hallands läns museer Landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Läns museer 2000:1).
- Sarnäs, P. & Nord Paulsson, J. 2001. *Öresundsförbindelsen - Skjutbanorna 1B & Elinelund 2A-B*. Rapport över arkeologisk slutundersökning. Rapport Nr 9, Malmö Kulturmiljö.
- Schaller Åhrberg, E. & Streiffert, J. 1994. *Åttatusen år vid Ätran – Projekt Västgas I*. Arkeologisk undersökning av fornlämning 96 och 98, Tågarp 6:10, Vinbergs socken, Falkenbergs kommun, Halland. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst 1994:3).
- Schaller Åhrberg, E. 1998. Flintanvändning på Varla. I: Lundqvist, L. och Schaller Åhrberg, E. (red.) *Med kunglig utsikt – Varla under järnålder och tidig medeltid*. Arkeologiska undersökningar 1988-1993, Raä 6 och 173, Tölö socken, Kungsbacka kommun, Halland. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Resultat UV Väst Rapport 1997:26).
- Stilborg, O. 2002. Tidigneolitikum 4000-3300 f.Kr. I: Lindahl, A., Olausson, D. & Carlén, A. *Keramik i Sydsverige – en handbok för arkeologer*. Keramiska Forskningslaboratoriet, Lund och Riksantikvarieämbetet UV Syd Rapport 2002:6. (Monographs on Ceramics 1/University of Lund Report Series no.81).
- Streiffert, J. 2002. Tröingebergsboplatzen, Område A, Arkeologisk Undersökning 1998. I: Johansson, N., Streiffert, J. & Wranning, P. (red.) *Landskap i förändring volym 4*. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 127:1-2 och fastigheten Tröinge 4:9, Vinberg socken, Halland. Hallands Läns museer Landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Läns museer 2002:2).
- Streiffert, J. 1994. *En boplatz i Ösarp – Projekt Sydgas II*. Arkeologisk undersökning av fornlämning 149, Laholms socken och kommun, Halland. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst 1994:8).
- Streiffert, J. & Strömberg, B. 1999. *Gravar och boplatsslämningar vid Sannarp – Sannarp 1:1, Raä 3, Årstads socken, Falkenbergs kommun, Halland*. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Resultat UV Väst Rapport 1998:8).
- Strömberg, B. 1992. Översandad boplatz och årderspår vid Södra Mellby. I: *Utskrift 2*.
- Strömberg, B. 1993. Slöinge socken RAÄ 70:2 och RAÄ 116. Arkeologisk Undersökning 1990. Rapport. Uppdragsverksamheten Halmstad/ Riksantikvarieämbetet UV Väst.

- Strömberg, B. 1998. Getinge 94 – boplatz från senneolitikum-äldre bronsålder och romersk järnålder. I: Lundqvist, L. (red.) *Bebyggelse och kulturlandskap. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II.* 1993-1995. Sträckan Getinge-Heberg. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1998:1).
- Strömberg, B. 2000. Fornlämningsmiljöer i Susedalen. I: Strömberg, B. (red.) *Boplatser och fossilt odlingslandskap. Arkeologi längs Väg E6/E20 i Södra Halland. Del III.* 1993-1996. Sträckan Kvibille-Slöinge. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1998:21).
- Strömberg, B. 2005. *Gravplats – Gravfält. Platser att skapa minnen vid – platser att minnas vid.* Del I; Text. Akademisk avhandling. Disputationsuppl. Göteborgs universitet Institutionen för arkeologi.
- Svensson, M. 2004. The second Neolithic concept. 3000-2300 BC. I: Andersson, M., Karsten, P., Knarrström, B. & Svensson, M. *Stone Age Scania.* Riksantikvarieämbetet. (Skrifter No 52).
- Svensson, M. 2005a. *Wallbergsskolan.* Arkeologisk Utredning. Anmälan med rapport. Arkiv-ex. Hallands läns museer Landsantikvarien.
- Svensson, M. 2005b. Mellan- och senneolitiska gravskick med exempel från Halland. Opubl. Manus.
- Särilvik, I. 1975. *Arkeologisk undersökning 1970. Fornlämning 12, gravhög och boplatz.* Prästgårdskulle, Veddige 19:1, Veddige sn, Halland. Riksantikvarieämbetet Rapport, Stockholm.
- Särilvik, I. & Jonsäter, M. 1974. Prästgårdskulle i Veddige. Undersökning av en förhistorisk gravhög. *Varbergs Museums Årsbok.*
- Tørhaug, V. 2002. Berget 2 – en boplass fra senmesolitikum – tidligneolitikum med traktbegerkeramik. I: Glørstad, H. (red.) *Svinesundsprojektet Bind 1.* Universitetets Kulturhistoriske Museer Fornminneseksjonen, Oslo. (Varia 54).
- Wattman, N. 1996. *Kärrgård – boplatz och centralplats från trattbägarkultur till medeltid.* RAÄ 164, Kärrgård 3:7, Laholms lfs, Halland. Hallands Läns-museer, Landsantikvarien. Halmstad. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Läns museer 1996:4).
- Westberg, C. 2001. *Boplatzlämningar vid Slottsmöllan.* Halland, Halmstad sn, Halmstad 9:173, RAÄ 87. Hallands läns museer Landsantikvarien. (Arkeologiska Rapporter från Hallands Läns museer 2001:4).
- Westergaard, B. 1989. Ysby socken, Hov 3:46, RAÄ 56. Arkeologisk undersökning. Hallands läns museer Uppdragsverksamheten Halmstad.
- Westergaard, B. 1993. *Ysby socken, Hov 3:5, RAÄ 56.* Arkeologisk undersökning 1991. Hallands läns museer Uppdragsverksamheten Halmstad.
- Westergaard, B. 1995a. *Halland Snöstorps socken Snöstorp 20:4, RAÄ 96.* Arkeologisk Undersökning 1991. Hallands Läns museer Uppdragsverksamheten. Halmstad.
- Westergaard, B. 1995b. Neolitiska hus – problem och möjligheter med exempel från Halland. I: *Utskrift* nr 4. Stiftelsen Hallands Läns museer, Uppdragsverksamheten.

- Westergaard, B. 1995c. C14-datering av neolitisk trattbägarkeramisk i Halland. I: *Utskrift* nr 4. Stiftelsen Hallands Läns museer, Uppdragsverksamheten.
- Westergaard, B. 1998a. Slottsmöllan – en västsvensk tidigneolitisk kustboplatz. I: *in Situ.*
- Westergaard, B. 1998b. Skrea 191. I: Lundqvist, L. (red.) *Bebyggelse och kulturlandskap. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II.* 1993-1995. Sträckan Getinge-Heberg. Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska resultat UV Väst Rapport 1998:1).
- Westergaard, B. & Svensson, M. opubl. *Slottsmöllan. Halmstad stad, Halmstad 7:3 och 9:11, RAÄ 79.* Hallands läns museer Uppdragsverksamheten. Opublicerat rapportmanus.
- Åkerlund, A. & Nordqvist, B. 1997. Om strandbundenhet och strandlinjekronologi. I: Larsson, M. & Olsson, E. (red.) *Regionalt och interregionalt – Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige.* Riksantikvarieämbetet. (Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 23).

Jenny Nord Landscape as Heritage; The Bjäre peninsula
Tore Artelius Mannen som hade fel men gjorde rätt
Magnus Svensson Neolitikum i Halland – en forskningsöversikt
Magnus Svensson Neolitiskt gravskick med exempel från Halland
Per Wranning Lugnarohögen – en grav med dubbel historia
Christina Toreld Vem ligger begravd i stensättningen vid Nyarpssjön?
Lennart Carlie Järnåldersdösar i Finnveden

Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad
035-19 26 00 kansli@kulturmiljohalland.se